

Muahhar Siyer Kaynaklarında Mevzû Hadis Kullanımı: Şemseddin eş-Şâmî Örneği ve Makrîzî ile Mukayesesi

Fatımatüz Zehra Kamacı*

Özet

Hız. Peygamber'in hayatı ile ilgili kronoloji, yer-zaman, sebep-sonuç, sosyal-siyasî ve iktisadî yapı gibi detayları tespit etmeyi gâye edinen siyer ilminin, zayıf hadislerle amel noktasında hadis, fıkıh gibi ilim dallarından daha serbest davrandığı bilinen bir husustur. Ancak hiçbir şart ve koşulda müsamaha gösterilmesi mümkün olmayan "uydurma hadisler" mevzubahis olduğunda durum değişmektedir. Çok sayıda hadis kaynağından istifadeyle yazılan Şâmî'nin *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd* ve Makrîzî'nin *İmtâü'l-Esmâ* isimli eserleri incelendiğinde, siyer âlimlerinin zayıf hadislerle gösterdikleri müsamahayı mevzû hadislerle göstermedikleri, mevzûât literatürüne vâkıf oldukları ve bu tür haberleri eserlerine ya hiç almadıkları hiç ya da mevzûât literatürüne atıfla uydurma olduğuna dair uyarıları zikretmeksizin kullanmadıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zayıf, mevzû, hadis, siyer, muahhar kaynak, Şâmî, Makrîzî, *Sübülü'l-hüdâ*, *İmtâ'u'l-esmâ*.

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, fzkamaci@hotmail.com.

The Usage of Mawdū (Fabricated) Hadīths in the Secondary Sīrah Sources: A Comparative Study of Sīrah Books by Shamsaddīn al-Shāmī and al-Maqrizī

Abstract

Using da`if reports is controversial but not completely rejected based on some conditions especially in Islamic history and in the sīrah studies due to their aim to find details about date, place or social life. But fabricated reports are not considered to be hadīth. When we study two possibly the largest sīrahs ever written, Shami's *Subul al-huda* and Maqrizī's *Imtā` al-asmā*, and compare them in terms of mawdū ahadīth, we realise that when they used a mawdū tradition for any reason, they explained the real nature of the tradition and the reason they used it in spite of its being mawdū.

Key words: Da`if, mawdū, hadīth, sīrah, secondary source, al-Shāmī, al-Maqrizī, *Subul al-hudā*, *Imtā` al-asmā*.

Giriş

İslâm'ın iki temel bilgi kaynağından birisi olan hadislerin sıhhat derecesine göre derecelendirilip isimlendirilmesi hususu, başta hadis olmak üzere bütün İslâmî ilimleri ilgilendiren oldukça önemli bir meseledir. Hadisler, sıhhat derecesine göre sahîh, hasen, zayıf, mevzû gibi derecelendirmelere tabi tutulurken temel İslâmî ilimler, özellikle zayıf hadislerin tespiti ve amel edilmesi hususunda farklı esaslar belirlemişlerdir. Bu hususta Hz. Peygamber'in hayatı ile özel olarak ilgilenen siyer, hadis ve fıkıh birbirinden ayrılmaktadır. Zayıf hadislerle amel noktasında her ne kadar hadisçilerle fıkıhçılar arasında "Özellikle ahkâm konularında zayıf hadisle amel edilmez yahut hiçbir konuda zayıf hadisle amel edilmez." şeklinde prensipler belirlenmiş olsa da yapılan araştırmalar, belirli ölçüler dahilinde ahkâm konularında da özellikle günlük hayatın pratik ihtiyaçlarına karşılık gelen durumlarda zayıf hadislerden yararlanıldığını ortaya koymaktadır.¹ İslâm tarihinin bir parçası olan siyer ise hadis ve fıkıhtan farklı olarak Hz. Peygamber'in hayatını, kronoloji, sebep-sonuç, zaman ve mekân unsurlarıyla birlikte ya da sosyal hayatın en ince detaylarını ortaya koyacak şekilde tespit etmek durumundadır. Bu yönüyle, bizâtihi Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerin senet ve metin tenkidi ile ilgilenen hadisten, hadislerden çıkardığı hükümleri amelî konulara uygulayan fıkıhtan farklıdır. Hz. Peygamber'in hayatını, tarih, yer, zaman, neden-sonuç ilişkisi içerisinde ya da sosyal tarihle ilişkili yönlerini detaylandırarak şekilde bir örgü oluşturmak tarihçiye, sadece sahîh ve hasen olarak nitelendirilen hadislerden yararlanma imkânı tanımamakta, anlatımda ortaya çıkan boşlukları ve çelişkileri gidermede zayıf rivayetler hayati önem kazanmaktadır.

"Hz. Peygamber'e ait olmayıp onun ağzından uydurulan sözler" yani mevzû hadisler ise söz konusu bağlamda farklı bir zemine oturmaktadır. Çünkü her ne kadar hadis usûlünde mevzû hadislerin, zayıf hadislerin en şerhileri olarak değerlendirilmesi durumu söz konusu olsa da bu görüş, Hz. Peygamber adına uydurulan sözlerin hadis olarak nitelendirilip, Hz. Peygamber'e ait olan ya da ait olması kuvvetle muhtemel olan sözlerle bir arada değerlendirilmesinin doğru olmadığı savunularak eleştirilmiştir.² Hz. Peygamber çeşitli vesilelerle, kendi ağzından bilerek yalan uydurmanın ne kadar

1 Ayrıntılı bilgi için bk. Saffet Sancaklı, "Günümüzde Zayıf ve Mevzû Hadislerin Sahîh Hadislerle Karıştırılma Problemi", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 37, sayı.1, Ankara 2001, s. 40-44; Ayşe Esra Şahyar, *Kütüb-i Sitteden Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti (Metodolojik Anlam ve Yorum)*, İstanbul 2011, ilgili yerler; Kadir Gürler, "Zayıf Hadislerle Amel Edilip Edilmeyeceği Tartışmaları Arasında Bir Çözüm yolu: Telakki bi'l-Kabûl", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sayı. 22, Çorum 2012, s. 25.

2 M. Yaşar Kandemir, "Mevzû", *DİA*, XXIX (Ankara 2004), s. 493; Bekir Kuzuşli, "Hadis Tarihi Araştırmalarında Mevzû İsnad Verilerinden Yararlanma İmkânı ve Sorunları", *EKEV Akademi Dergisi*, c. 11, sayı. 32, 2007, s. 91.

kötü bir şey olduğunu³ bunu bilerek yapanların cehenneme gireceğini⁴ söylemiştir. Hz. Peygamber'in, sebebi her ne olursa olsun bilerek ve isteyerek kendisi adına hadis uyduran kimselerle ilgili bu kat'î uyarısı bilinmekte iken, İslâmî ilimler alanında eser ortaya koyan kimselerin, mevzû olduğuna işaret etmeden, Hz. Peygamber'e aitmiş gibi göstererek bu rivayetlerden yararlanmak istemesinin kabul edilebilecek bir yönü bulunmamaktadır. Ancak mevzû hadisleri kat'î olarak tespit edip sahih-hasenzayıf nevelerinden tamamen ayırmak her zaman kolay olmamaktadır. Nitekim mevzû hadisleri bir araya getiren mevzû'ât kitaplarında, çoğu zaman hadis âlimlerinin, ele aldıkları hadisin hasen mi zayıf mı yoksa mevzû mu olduğu hususunda ihtilaf ettikleri dikkatleri çekmektedir. Her ne kadar dirâyetü'l-hadis ilminde, cerh ve ta'dilde tarafsız değerlendirme yapabilmek için çeşitli kriterler belirlenmiş olsa da ortaya çıkan ihtilaflar, nihâî noktada kesin bir karar vermeden önce, esas alınan cerh ya da ta'dil hükmünün isabetli olup olmadığının ayrıca araştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁵ Bu durumda, hadis münekkitlerinin görüşlerinin detaylı incelemesini yapmadan, mevzû'ât kitaplarında geçen her hadisin uydurma olduğunu söylemek sağlıklı olmayacaktır.⁶

Sahâbe devrinin sonu tâbiîn devrinin başlarında, İslâm dünyasındaki fitne hareketleri ile başlayıp gitgide artış gösteren hadis uydurma faaliyeti, başta sahâbiler olmak üzere tâbiîn ve sonraki nesiller tarafından sıkı bir şekilde takibe alınmıştır. Böylece hadis âlimleri, ilk tedvin döneminden itibaren mevzû hadisleri bulup tespit etmekte oldukça titiz davranmışlardır. Bu tespitler, ilerleyen asırlarda mevzû hadisleri bir araya toplayan müstakil eserlerin te'lifini beraberinde getirmiştir.

3 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), el-Câmi'u's-sahih, *Mevsû'atü'l-hadisi's-şerîf el-kütübü's-sitte içerisinde*, 3. Baskı, Riyad 2000, "Muqaddime", 1; Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce (ö. 273/887), es-Sünen, *Mevsû'atü'l-hadisi's-şerîf el-kütübü's-sitte içerisinde*, 3. Baskı, Riyad 2000, "Sünne", 5; Ebü İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî (ö. 279/892), el-Câmi'u's-sahih, *Mevsû'atü'l-hadisi's-şerîf el-kütübü's-sitte içerisinde*, 3. Baskı, Riyad 2000, "İlim", 9; Ebü Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî* (nşr. Abdullâh Mahmûd Muhammed Ömer), I-XXV, Beyrut 2009, II, 225.

4 Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/870), el-Câmi'u's-sahih, *Mevsû'atü'l-hadisi's-şerîf el-kütübü's-sitte içerisinde*, 3. Baskı, Riyad 2000, "İlim", 38; Müslim, "Mukaddime", 2; İbn Mâce, "Sünne", 4; Tirmizî, "Fiten", 70; Ebü Muhammed Takıyyüddin el-Makrizî (ö. 845/1442), *İmtâü'l-esmâ bimâ li'r-Resûl mine'l-ebnâ'i ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'* (nşr. Muhammed Abdühamid en-Nümeysi), I-XV, Beyrut 1999, X, 297.

5 Bk. Selahaddin Polat, Cerh ve Ta'dilin Tenkidi, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Kayseri 1985, ilgili yerler.

6 Cerh ta'dil âlimlerinin değerlendirmelerindeki farklılıklarla ilgili bir değerlendirme için bk. M. Cemal Sofuoğlu, Zayıf ve Mevzû Hadisler Açısından Tirmizî'nin Sünen'i Üzerine Bir İnceleme, *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 6, İzmir 1989, s. 78-80; Harun Özçelik, Mevzû Hadisleri Tespitte Metod Farklılıkları, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 22, Erzurum 2004, s. 209-216; Kuzudişli, s. 96-97.

Uydurma hadisler üzerine yazılmış olan çok sayıdaki eserden başlıcaları; İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113), *Tezkiretü'l-mevzû'ât*;⁷ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Mevzû'ât*;⁸ Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*;⁹ Ebü'l-Hasan İbn Arrâk'ın (ö. 963/1556) *Tenzihü's-şerî'ati'l-merfû'a ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*;¹⁰ Fettenî'nin (ö. 986/1578) *Tezkiretü'l-Mevzû'ât*,¹¹ Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a*¹² ve *el-Mevzû'atü's-sugrâ* diye de anılan *el-Masnû' fi ma'rifeti'l-hadisi'l-mevzû'*,¹³ Şevkânî'nin (ö.1250/1834) *el-Fevâidü'l-mecmû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*¹⁴ isimli eserleri ile halk arasında meşhur olmuş olan hadisleri toplayan Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *et-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*,¹⁵ Sehâvî'nin (ö. 902/1497) *el-Makâsîdül-hasene*,¹⁶ Süyûtî'nin *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*¹⁷ ve Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) *Keşfu'l-hafâ*¹⁸ isimli eserleridir.¹⁹

7 Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir el-Makdisî (ö. 507/1113), *Tezkiretü'l-Mevzû'ât* (nşr. Muhammed Emîn el-Hancı), Kahire 1323.

8 Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali (ö. 597/1201), *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), I-III, y.y, 1983.

9 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505), *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ahbâri (ehâdisi) l-mevzû'a* (nşr. Ebü Abdurrahman b. Uveyza), I-II, Beyrut 1996.

10 İbn Arrâk Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Muhammed (ö. 963/1556), *Tenzihü's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a* (nşr. Abdülvehhâb Abüllatif-Abdullah Muhammed es-Siddik), I-II, Kahire 1378.

11 Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî (ö. 986/1578), *Tezkiretü'l-mevzû'ât* (nşr. Emîn Demc), Beyrut t.y.

12 Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a: el-Mevzû'atü'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Latif es-Sabbâğ), Beyrut 1986.

13 Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), *el-Masnû' fi ma'rifeti'l-hadisi'l-mevzû': el-Mevzû'atü's-sugrâ* (nşr. Abdülfettâh Ebü Gudde), Beyrut 1398. Bu eser, Halil İbrahim Kutlay tarafından Abdülfettâh Ebü Gudde'nin neşir notlarıyla birlikte Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Ali el-Kârî, *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler* (trc. Halil İbrahim Kutlay), 5.baskı, İstanbul 2014.

14 Ebü Abdillâh Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a* (nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Yemânî), Kahire 1960.

15 Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), *et-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1986.

16 Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-Sehâvî (ö. 902/1497), *el-Makâsîdül-hasene fi beyâni kesirin mine'l-ehâdisi'l-müştehire 'ale'l-elsine* (nşr. Muhammed Osman el-Huşt) Beyrut 1985.

17 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505), *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-ehâdisi'l-müştehire* (nşr. Muhammed Latif es-Sabbâğ), Riyad 1983.

18 Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (ö. 1162/1749), *Keşfu'l-hafâ ve müzülül-ilbâs*, I-II, Beyrut 1932.

19 M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, Ankara, 1975, s. 138-168.

Yukarıda zikrettiğimiz eserler incelendiğinde, cerh-ta'dil hususunda hadis tenkitçileri arasında ortaya çıkan müteşeddîd-mutavassıt-mütesâhil ayırımının,²⁰ mevzû hadislerin tespit ve cem'i noktasında da etkili olduğu görülmektedir. Tenkit tarzı açısından aşırı temkinli ya da ılımlı olmalarına göre cerh-ta'dil âlimlerinin mevzû hadislerle ilgili eserlerine aldıkları hadis sayısı değişmiştir. Örneğin Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a* isimli eserini, râvileri ve rivayetleri değerlendirirken aşırı bir tutum takınmış olan İbnü'l-Cevzî'nin 1850 haberi incelediği *el-Mevzû'ât*'ını tenkit etmek üzere kaleme almıştır. Ali el-Kârî ise tüm bu ihtilafları inceleyerek, uydurma olduğu hususunda ittifak edilen hadisleri *el-Mevzû'atü'l-kübrâ* ve *el-Mevzû'atü's-sugrâ* isimli eserlerinde bir araya getirmeye çalışmıştır.²¹ Her ne kadar Ali el-Kârî, hakkında mevzû olduğuna dair ittifak olan hadisleri bir araya getirmeye çalışmışsa da sonuç itibarıyla, *el-Mevzû'atü'l-kübrâ* isimli eserindeki hadislerden 15'inin mevzû değil, hasen ya da zayıf olduğuna hükmetmiş,²² *el-Mevzû'atü's-sugrâ*'dakilerin ise 7 tanesinin hasen ya da zayıf olduğunu ortaya koymuştur.²³ Bu durumda Ali el-Kârî'nin eserlerinde, mutlak olarak mevzû olduğuna dair cerh-ta'dil âlimleri arasında ittifak bulunan hadislerin yer aldığını söylemek mümkün görülmemektedir. Ancak mevzû hadisleri toplayan diğer eserlere nazaran ittifakları esas aldığından, onun eserleri vesilesiyle mevzû hadislerle ilgili daha net bir bakış açısı kazanmak mümkün olmaktadır.

Hiz. Peygamber'in hayatı ile ilgili detayları ortaya koyarken, ihtiyaç duydukça zayıf hadislerden yararlanmış olan siyer-megâzî müelliflerinin, mevzû hadisler söz konusu olduğunda ise umumiyetle, cerh ta'dil âlimlerine özgü bir ifadeyle mütesâhil olmadıkları görülmektedir. Hiz. Peygamber'in hadis uyduranlarla ilgili sözlerinde "bilerek ve isteyerek, farkında olarak" vurgusunu iyi anlayan çoğu siyer-megâzî müellifi, hakkında şüphe bulunan hadisleri, şüpheli olduğuna dikkat çekmeden ya da şüpheli olmasına rağmen neden yer verdiğini izah etmeden eserlerine almama gayreti içerisinde olmuştur. Zayıf hadislerden farklı olarak uydurma hadislerle ilgili eserler, Hiz. Peygamber'in hayatı ile ilgili İslam tarihinin peşinden koştuğu sebep-sonuç, yer-zaman, kronoloji gibi hususları değil, genellikle bu gibi unsurlardan bağımsız çeşitli konularda inzâr eden ya da tebşîr ihtiva eden bir takım rivayetleri içermektedir. Dolayısıyla bir İslam tarihçisinin, Hiz. Peygamber'in hayatı ile ilgili ana örgüyü mevzû'ât kitaplarındaki uydurma hadisler üzerinden kurması zaten mümkün gözükmemektedir. Muahhar kaynaklar söz konusu olduğunda ise durum

20 Bk. Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 111.

21 Ali el-Kârî'den önce Fettenî, hakkında ittifak bulunan zayıf hadislerle uydurma hadisleri bir araya getirmek üzere *Tezkiretü'l-Mevzû'ât* isimli eserini kaleme almıştır.

22 Halil İbrahim Kutlay, *el-İmâm Ali el-Kârî ve eseruhû fî ilmi'l-hadis*, Beyrut 1987, s. 244, 253-254.

23 Kutlay, s. 212.

değişmektedir. İslâm dünyasında hicrî 7. asırdan sonra, Hz. Peygamber'in siyer ve megâzisiyle ilgili hadis, siyer, fıkıh, lügat, ensâb, tabakât, edebiyat, delâil, şemâil, hasâis gibi Hz. Peygamber'le ilgili bilgi ihtivâ edebilecek her türlü kaynaktan istifadeyle oldukça hacimli, adeta ansiklopedi mahiyetinde kitaplar te'lif edilmiştir. Makrîzî'nin *İmtâ'u'l-esmâ* ve Zürkânî'nin *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye*²⁴ isimli eserleri bunlara örnektir. Şâmî'nin *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*²⁵ isimli eseri de bunlardan birisi ve hatta en kapsamlısıdır. Bu eserin temel özelliği, Hz. Peygamber'in hayatını yalnızca kronolojik olarak ele almakla yetinmeyip, ilaveten Hz. Peygamber'in ahlâkı, ibadetleri, huyu ve tavırları, peygamberliğine mahsus halleri, günlük hayatına dair yeme içme, giyinme, ashabıyla münasebet gibi hususlar ile binekleri, eşyaları vb. bahisler açmasıdır. Bu bahisler altında hadis, fıkıh, delâil, şemâil gibi çok çeşitli kaynaklardan edindiği bilgileri son derece detaylı bir şekilde ele almıştır. Adeta Hz. Peygamber'le ilgili hiçbir rivayeti dışarıda bırakmama hedefiyle te'lif edilmiş olan bu eserde, olayların kronolojik olarak ele alındığı bölümlere nazaran çok daha kapsamlı olan kısımlardaki rivayet çeşitliliği, uydurma hadislerin kullanılıp kullanılmadığı sorusunu akla getirmektedir. Hz. Peygamber'in hayatını, olabilecek en detaylı bir şekilde ele alan bu vb. muahhar siyer kaynaklarında, uydurma hadis kullanılıp kullanılmadığı hususu, siyer-megâzi kaynaklarındaki rivayetlerin güvenilirliğini ortaya koymak açısından oldukça önem arz etmektedir.

Biz uydurma hadislerin, Hz. Peygamber hakkında yazılmış ansiklopedi mahiyetinde bir eser olan *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*'daki izini sürdüğümüz bu makalemizde, mevzû hadisler hususunda hadis münekkitleri arasındaki ihtilaflardan ziyade ittifakları tespit eden Ali el-Kârî'nin *el-Mevzûatü'l-kübrâ* ve *el-Mevzûatu's-sugrâ* isimli eserlerini esas aldık. Böylece İslâm tarihi boyunca münekkitlerin, şüphe duydukları rivayetleri bir tarafa bırakıp, mevzû olduğu hususunda kesine yakın bir şekilde kanaat serdettikleri rivayetleri bir arada görmek istedik. Ancak, Ali el-Kârî'nin eserlerini incelediğimizde, özellikle *el-Mevzûatü'l-kübrâ*'da ihtilaflı pek çok hadis olduğunu müşahade ettik ve ihtilafları serdettik. Bu durumda Ali el-Kârî'nin, mevzû'ât konulu eserlerinde zikrettiği hadislerin hepsinin uydurma olduğu kesin olmadığı gibi, ele aldığımız siyer kaynaklarının bu hadislere eserlerinde yer vermiş olmaları da doğrudan ve mutlak bir şekilde mevzû hadis kullandıklarını göstermemektedir. Bahsi geçen eserlerde ele alınan hadislerin, senet tenkidi noktasında ve sahih bir senetle gelmiş olsa dahi anlam bakımından şüphe uyandırdığı durumlarda metin tenkidi noktasında ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. İşte

24 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî (ö. 1122/1710), *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye*, (nşr. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî), I-XII, Beyrut 1996.

25 Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî (ö. 942/1535), *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd* (nşr. Âdil Ahmed-Ali Muhammed), I-XIV, Beyrut 1993, *Peygamber Külliyyatı* (trc. Halil İbrahim Kaçar ve dğr.), I-XII, İstanbul 2006.

bu noktada ihtilaflar ve hadis münekkitlelerinin gerekçeleri, siyer müelliflerinin de bu ihtilaf ve gerekçelerden haberdar olup olmadıkları önem kazanmaktadır.

Şâmî *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd* isimli eserinin mukaddimesinde, uydurma hadisleri diğerlerinden ayırmak hususunda titiz davrandığını, uydurma hadisleri eserine almadığını açıkça beyan etmiştir.²⁶ Senetsiz hadis zikretmemeye özen göstermiş ve rivayetlerin sadece senet ve metinleriyle değil, hadis münekkitlelerinin hadisin değeri hakkındaki değerlendirmeleriyle de ilgilenmiştir. Bu elbette takdir edilmesi gereken bir çabadır. Ancak tarihçiliği yanında hadisçiliği ile de ön plana çıkan Makrîzî ile Şâmî arasında, yararlanılan hadisleri senet ve netin tenkidine tâbî tutma noktasında ne gibi benzerlikler yahut farklar bulunmaktadır? İşte bu sorunun cevabını bulabilmek adına çalışmamızda, Şâmî'nin *Sübülü'l-hüdâ* isimli eseriyle Makrîzî'nin *İmtâ'u'l-esmâ* isimli eserini, mevzû hadislerden yararlanma açısından mukayese etme yoluna gittik. Çünkü Makrîzî, Şâmî'den farklı olarak tarihçi olmasının yanında aynı zamanda bir fakih ve hadisçidir, yıllarca hadisle meşgul olmuştur.²⁷ Burada örnek olması açısından Makrîzî'nin ve Şâmî'nin sıhhati ile ilgili tartışmalar yaptıkları bir rivayeti karşılaştırmalı olarak ele alalım:

Makrîzî Hz. Peygamber'in mu'cizelerini ele aldığı 5. ciltte, Beyhakî'den naklen, Hz. Peygamber'in büyük abdestini yaptığında etrafa herhangi bir nahoş koku yayılmadığını bildiren, senesinde Hüseyin b. Ulvân'ın olduğu bir rivayeti tahrîc etmiş ve Beyhakî'nin "Bu Hüseyin b. Ulvan'ın uydurduğu rivayetlerden birisidir, zikretmeye gerek yoktur, Hz. Peygamber'in mu'cizeleriyle ilgili sahîh yollardan gelen pek çok rivayet varken Hüseyin b. Ulvân'inkine gerek yoktur." açıklamasına yer vermiş, sonra da Hüseyin b. Ulvan'la ilgili İbn Maîn, Nesâî, İbn Adî'nin görüşlerini zikretmiştir. Devamında aynı rivayetin farklı tarîklerine dikkat çekmiştir.²⁸ Şâmî de Hz. Peygamber'in hasâisi bağlamında konuyu ele almış ve Makrîzî gibi Beyhakî'nin Hüseyin b. Ulvân'la ilgili açıklamalarına yer verdikten sonra aynı şekilde rivayetin, râvileri hadis uydurmakla itham edilmemiş olan tarîklerini zikretmiştir.²⁹

Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd Ali el-Kârî'nin mevzû'ât ile ilgili te'liflerinde zikredilen uydurma hadisler ışığında tarandığında, 51 ortak rivayet tespit olunmaktadır. Bu makalede 51 rivayetle ilgili senet yahut metin tenkidi yönüyle mevzûât literatüründe serdedilen görüşler zikredilecek, ardından ilgili rivayetlerin kapsam dâhilindeki

26 Şâmî, I, 1.

27 Cemâleddin Şiyâl, Müellefâtü'l-Makrîzî, *Dirâsât ani'l-Makrîzî* içinde, Kahire 1971, s. 23; Osman Cengiz, *Makrîzî'nin İmtâ'u'l-Esmâ İsimli Eseri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 46.

28 Makrîzî, V, 302.

29 Şâmî, X, 474.

iki siyer kaynağında hangi bağlamda zikredildikleri ve nasıl değerlendirildikleri hakkında bilgi verilecek, gerekli görülen yerlerde mukayeseler yapılacaktır. Makalede siyer âlimlerinin değerlendirmelerinde isabet edip etmediğini tespit etmek gayesi güdülmeyeceğinden, hadislerin sıhhati ile ilgili ayrıca bir tartışma yürütülmeyecek, mevzûât kitaplarında verilen bilgilerle yetinilip tahlili yorumlara girilmeyecektir. Buna göre bahsi geçen 51 rivayeti özellikleri açısından 5 kategoride ele almak mümkündür:

a) Hadis Münekkitleriyle İhtilafa Düştüğü ya da İhtilafları Ele Aldığı Hadisler

Şâmî, kendisinden önce te'lif edilmiş eserlerde Hz. Peygamber'le ilgili ne kadar rivayet, bilgi, yorum varsa bir araya getirip incelediği *Sübülü'l-hüdâ*'da, hiçbir zaman hadisleri senetlerinden ve sıhhatleri ile ilgili hadis âlimlerinin ortaya koydukları görüşlerden bağımsız değerlendirmemiştir. Şâmî'nin eseri incelendiğinde onun da bir hadisçi gibi, eserine aldığı rivayetlerin sıhhati konusunda araştırmalar yaptığı, hatta mevzû rivayetler için müstakil bir eser kaleme aldığı dikkatleri çekmektedir. Buna rağmen bu önemli tarihçi, eserlerinde mevzû olup olmadığı tartışmalı olan hadislere yer vermiştir. Bunun nedenlerinden birisi, yaptığı incelemeler neticesinde ele aldığı hadisin sıhhatiyle ilgili olumsuz değerlendirmelerde bulunan hadis münekkitleriyle ihtilaf halinde olmasıdır. Uydurma olmadığını düşündüğü rivayetleri, gerekli izahları yapmak suretiyle eserlerine almıştır. Bu hadisler şu şekilde sıralanabilir:

1- Hz. Peygamber'in sözü olarak “Şahitlik ederim ki ben Allah'ın Resûl'üyüm (أشهد اني رسول الله)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 122.

İbn Hacer el-Askelânî, *Telhisü'l-habîr* isimli eserinde Hz. Peygamber'in şehadet getirirken “Şahitlik ederim ki ben Allah'ın Resûl'üyüm.” ibaresini değil “Şahitlik ederim ki Muhammed Allah'ın Resûl'üdür.” ifadesini kullandığının tevatürle geldiğini söyleyerek, bu ifadenin aslı olmadığını öne sürmüştür.³⁰ Ancak, bu hadisin Buhârî başta olmak üzere³¹ kaynaklarda pek çok şahidi bulunmaktadır.³² Makrizî ve Şâmî mevzû olmayan bu hadise eserlerinde yer vermiştir. Bu muahhar siyer kaynaklarının Resûlullah'ın “Şahitlik ederim ki ben Allah'ın resul'üyüm.” ibaresiyle ilgili yer verdiği

30 İbn Hacer Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali (ö. 852/1449), *Telhisü'l-habîr fî tahriri ehâdisi'r-Râfi'iyyi'l-kebîr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz), I-IV, Beyrut 1998, I, 523.

31 Buhârî, “Et'ime”, 41.

32 Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleyman b. Ahmed et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), I-XXV, Beyrut 1984, XIX, 372; İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî* (nşr. Mahmud Fuâd Abdülbâki), I-XIV, Dımaşk 2000, IX, 701; Aynî, XXI, 102; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 122.

rivayetler şu şekildedir:

- a. Müslim'in Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği hadise göre Hz. Peygamber, Huneyn savaşı öncesinde müslüman gözüken bir kimse için onun cehennemde olduğunu söylemiş, savaş vakti gelince bahsettiği kişi son derece gayretli bir şekilde savaşıp yaralanmıştır. Sahâbiler bu durumdan bahsettiklerinde Hz. Peygamber beyanını değiştirmemiş ve cehenneme gideceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber'in söylediği bu sözün arkasındaki hikmeti anlamayanlar olsa da nihayet bahsedilen kimsenin aldığı yaranın acısına dayanamayıp canına kıydığı haberi gelince durum anlaşılmış ve Hz. Peygamber "Şahitlik ederim ki ben Allah'ın resulüyüm." demiştir.³³
- b. Hz. Peygamber ordusuyla birlikte Tebuk'e giderken Vâdilkurâ'da konaklamışlar, orduda susuzluk tehlikesi baş gösterince Hz. Peygamber yağmur duası etmiş, sonra bulutlar görünüp yağmur yağınca "Şahitlik ederim ki ben Allah'ın resulüyüm." demiştir.³⁴
- c. Hz. Peygamber, Benî Kaynuka çarşısında yahudilere topluca hitap ederken "Benim Allah'ın resûlü olduğumu biliyorsunuz." demiştir.³⁵ Yine ferdi olarak bir yahudiye İslam'ı tebliğ ederken "Benim Allah'ın resûlü olduğuma şahitlik eder misin?" diye sormuştur.³⁶
- d. Babasının borçlu olarak öldüğü bir yahudinin borcunu ödemeye sahip olduğu hurma bahçesinin mahsulü yetişmeyince Câbir b. Abdullah, Resûlullah'tan yardım istemiş, Hz. Peygamber'in duasıyla mahsul bereketlenip borç fazlasıyla ödenince Hz. Peygamber, "Şahitlik ederim ki ben Allah'ın resulüyüm." demiştir.³⁷
- e. Hz. Peygamber, birbirleriyle iyi geçinemeyen bir karı kocanın aralarının düzelmesi için dua etmiş, bir süre sonra onlarla karşılaşınca aralarını sormuş, iyi olduğunu öğrenince "Şahitlik ederim ki ben Allah'ın resulüyüm." demiştir.³⁸
- f. Hz. Peygamber, Yemenli yahudi âlimlerinden olan Numan es-Sebeî'ye

33 Müslim, "İmân", 178; Şâmi, X, 63.

34 Makrîzî, II, 56, V, 116.

35 Şâmi, IV, 179.

36 Makrîzî, XIV, 90

37 Makrîzî, V, 200.

38 Şâmi, X, 210.

zaman zaman, babasından kendisine intikal eden ve Medine’de ortaya çıkacak son peygamberin niteliklerini anlatan sahifesi ile ilgili sorular sorar, anlattıklarını ashâbının dinlemesi onu memnun eder, sonra da “Şahitlik ederim ki ben Allah’ın resûlüyüm.” derdi.³⁹

Sonuç olarak Ali el-Kârî, Hz. Peygamber’in çeşitli vesilelerle “Şahitlik ederim ki ben Allah’ın resûlüyüm.” dediği ile ilgili bu hadisi her ne kadar uydurma hadisler ile ilgili kitabına almışsa da başta Buhârî olmak üzere güvenilir kaynaklarda Resûlullah’ın bu ibareyi kullandığı belirtildiğinden, zayıf olduğunu dahi söylemek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Makrîzî ve Şâmî de eserlerinde Hz. Peygamber’in çeşitli vesilelerle “Şahitlik ederim ki ben Allah’ın resûlüyüm.” dediği durumları ta’dât etmişlerdir.

2- “Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır (انا مدينة العلم وعلي بابها)” *el-Esrârü’l-merfûa*, s. 138.

Tirmizî, bu hadisi “Ben hikmet eviyim, Ali ise kapısıdır” lafzıyla *Sünen*’inde zikretmiş ve münker olduğunu beyan etmiştir.⁴⁰ Buhârî, bu hadis ile ilgili “Kızb” ve “Lâ aslun leh” sîgalarını kullanmıştır. Ünlü hadis münekkitleri Ebû Hâtim ve Yahyâ b. Sa’îd de bu görüştedirler.⁴¹ İbnü’l-Cevzî ve Zehebî uydurma olduğuna hükmetmişlerdir.⁴² Hâkim ise sahîh olduğu görüşündedir.⁴³ Süyûtî’nin naklettiğine göre İbn Hacer el-Askelânî, hasen olduğunu söylemiş ve eklemiştir: “Ne Hâkim’in dediği gibi sahîhtir ne de İbnü’l-Cevzî’nin dediği gibi mevzûdur.⁴⁴ Zerkeşî’nin bildirdiğine göre sahîh değildir, zayıf da değildir, mevzû hiç değildir, ancak hasendir.⁴⁵ Görüldüğü üzere hadis münekkitleri bu hadis hakkında, hasenden mevzûya kadar oldukça geniş çerçevede değerlendirmelerde bulunmuşlardır.⁴⁶

39 Şâmî, III, 378.

40 Tirmizî, “Menâkıb”, 20.

41 Sehâvî, s. 170; Aclûnî, I, 235-237.

42 İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât*, I, 349-355. Ayrıca bk. Sehâvî, I, 169-170; İbn Arrâk, I, 378; Şevkânî, I, 348-349.

43 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim (ö. 405/1014), *el-Müstedrek* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-IV, Beyrut 1990, III, 137.

44 Süyûtî, *ed-Dürerü’l-müntesire*, s. 57, *el-Le’lî’l-masnû’a*, I, 302-308.

45 Zerkeşî, s. 163-165; Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 138-139. Ayrıca bk. Sofuoğlu, s. 54-56.

46 Hadisle ilgili müstakil bir makale kaleme alan Prof. Dr. Seyit Avcı, yaptığı değerlendirmeler neticesinde, hadisin bir aslının bulunduğu ve hasen hükmüne varılmasının isabetli olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu hadisten hareketle Hz. Ali ile Kurân ve sünneti anlama kabiliyeti arasında bir bağ kurulmasının mümkün olduğunu ancak; gayb ilmi, hilâfet yahut tarikat silsileleri gibi hususlarda yorumlamak yapılmak suretiyle Hz. Ali’ye aşırı anlamlar

Şâmî, bu hadisi, 1. ciltte “Hz. Peygamber’in isimleri” bağlamında ele almış ve Hz. Peygamber’in “Medînetü’l-ilm (ilmin şehri) ismini açıklarken şu ifadelere yer vermiştir: “Tirmizî ve diğerleri merfû olarak şu hadisi nakletmişlerdir: “Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır.” Şâmî değerlendirmelerine şu şekilde devam etmektedir: “Hadis hakkındaki en doğru değerlendirme hasen olduğudur. Nitekim iki hâfız da yani Ebû Saîd el-Âlâî ve İbn Hacer, hasen olduğunu hükmetmişlerdir. Süyûtî de *Tehzîbü’l-Mevzû’ât* ve *en-Nüket* isimli eserlerinde bu hadis hakkında detaylı değerlendirmelerde bulunmuştur.”⁴⁷ Şâmî, kaynaklarını göstererek hasen olduğuna hükmettiği hadise bir de 11. ciltte Hz. Ali’nin faziletleri kısmında Tirmizî, Ebû Nuaym, Hâkim, Hatîb el-Bağdâdî ve Taberânî şeklinde kaynaklarını zikrederek yer vermiştir.⁴⁸ Makrizî ise eserinde bu hadise yer vermemiştir.

3- Bana sizin dünyanızdan üç şey sevdirdi, kadın, güzel koku ve namaz da gözümün nuru kılındı (حُبُّ الی من دنیاکم ثلاث الطیب والنساء وجعلت قرة عینی فی الصلاة) *el-Esrârü’l-merfûa*, s. 186; *el-Masnû*, s. 89.

Bu hadisi Nesâî ve Hâkim, üç lafzı olmaksızın Enes’den şu şekilde nakletmişlerdir. “Bana dünyanızdan kadın ve güzel koku sevdirdi. Namaz da gözümün nuru kılındı.”⁴⁹ Sehâvî ve Zerkeşî, bu hadiste üç lafzının sonradan eklenmiş olduğunu ve bu şekilde manayı bozduğunu, çünkü namazın dünya işlerinden sayılamayacağını ifade etmiştir.⁵⁰ Ali el-Kârî, hadisin isnat açısından hasen olduğunu söylemiş ve Ahmed b. Hanbel’in Âişe’den rivayet ettiği şu hadise yer vermiştir. “Allah’ın resûlü dünyada şu üç şeyi severdi. Kadın, güzel koku ve yemek... Bunlardan ikisinden bu dünyada istifade etti, yemek hususunda ise en azıyla yetindi.”⁵¹ Ali el-Kârî ayrıca hadisin mana cihetiyle doğru olmadığı yönündeki görüşlere katılmadığını da ifade etmiştir.⁵²

Şâmî, eserinde bu hadisi 3 yerde zikretmiştir. İlk ikisinde Nesâî’yi kaynak göstermekle birlikte, üç lafzını hadisin içerisinde zikretmiştir.⁵³ Oysaki kaynak

yüklenmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Bk. Seyit Avcı, “Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır” Hadisi Üzerine”, *Marife Dergisi*, Yıl: 4, Sayı:3, Konya 2004, s. 371-381.

47 Şâmî, I, 509.

48 Şâmî, XI, 292.

49 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 2004, 962/III, 285; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/915), es-Sünen, *Mevsû’atü’l-hadîsi’s-şerîf el-kütübü’s-sitte içerisinde*, 3. Baskı, Riyad 2000, “İşretü’n-nisâ”, 1; Hâkim, II, 174.

50 Sehâvî, s. 294. Ayrıca bk. Fettenî, s. 124-125; Aclûnî, I, 405-408.

51 Ahmed b. Hanbel, 1817/VI, 72.

52 Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 186.

53 Şâmî, VII, 338, IX, 64.

gösterdiği Nesâî’de üç lafzı yer almamaktadır. Üçüncü kez zikrettiğinde ise bu sefer üç lafzına yer vermediği görülmektedir.⁵⁴

Şâmi’nin, üç lafzıyla ilgili tartışmayı bilmediğini söylemek mümkün değildir. Nitekim ilgili rivayetin açıklamasını yaptığı “uyarılar” kısmında, hadiste dünya nimetleriyle namazın bir arada zikredilmesinin münasip düştüğünü, çünkü namazın imandan sonra ibadetlerin en faziletlisi olduğunu söylemiştir. Ayrıca namazdan bahsederken diğer dünya nimetlerinden farklı olarak “gözümün nuru” şeklinde oldukça beliğ bir ifade kullanarak, namazın kendisi için değerini çok veciz bir şekilde ortaya koyduğunu ifade etmiştir.⁵⁵ Anlaşılan Şâmi, hadis üç lafzıyla zikredildiğinde anlam olarak bir sıkıntı oluşacağını düşünmemektedir. Ancak kaynak gösterdiği Nesâî’de üç lafzı bulunmamaktadır ve bu durum iki yerde Şâmi’nin gözünden kaçmıştır. Makrîzî ise bu hadisi eserinde 4 yerde zikretmiş, hiçbirisinde üç lafzına yer vermemiştir.⁵⁶

4- *Mutlu kimse, başkalarından ibret alandır* (السعيد من وعظ بغيره) ” *el-Esrârü’l-merfûa*, s. 220.

Zerkeşî, İbnü’l-Cevzî’nin bu hadisle ilgili “lâ yesbut” sığasını kullandığı söylemişse⁵⁷ de Müslim İbn Mâce ve Beyhakî ve bu rivayete eserlerinde yer verdiklerinden⁵⁸ İbn Hacer ve hocası İrâkî sahih olduğunu söylemişlerdir.⁵⁹ Süyûtî de İbnü’l-Cevzî’nin görüşünü zikrettikten sonra, bu hadisi eserlerinde rivayet eden güvenilir kaynaklara işaret etmiştir.⁶⁰

Şâmi, kaynakları itibariyle bu hadisin güvenilir olduğu kanaatindedir. İlgili hadise “Hz. Peygamber’in fesahati” bağlamında yer vermiş ve kaynaklarını zikrettikten sonra Müslim’in İbn Mes’ûd’dan gelen mevkûf rivayetinde: “Şakî (bedbaht) kimse de daha annesinin karnında iken şakî olandır.” şeklinde bir ilave

54 Şâmi, X, 417.

55 Şâmi, VII, 341.

56 Makrîzî, VII, 92, 94, 95, 193.

57 Zerkeşî, s. 105.

58 Müslim, “Kader”, 3; İbn Mâce, “Sünne”, 7; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü’l-kübrâ* (nşr. Abdullah b. Abdüsselâm et-Türki), I-XXIV, Kahire 2011, XV, 513. Ayrıca bk. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *el-İhsân fi takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), I-XVI, Beyrut 1988-1991, XIV, 52; Ebü’l-Fazl İyâz b. Mûsâ (ö. 544/1149) *eş-Şifâ bi ta’rîfi hukûki’l-Mustafâ* (nşr. Hüseyin Abdülhamid en-Nîl), I-II, Beyrut t.y, I, 177.

59 Sehâvî, s. 388; Fettenî, s. 200; Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 220; Şevkânî, s. 256.

60 Süyûtî, *ed-Dürerü’l-müntesire*, s. 129.

olduğunu söylemiştir.⁶¹ Şâmî, ayrıca bu hadise Hz. Peygamber'in Tebük'e vardığında irat ettiği hutbe bağlamında da yer vermiştir. Beyhaki'ye dayandırarak ilgili hutbede diğer pek çok özlü sözün yanında Hz. Peygamber'in "Mutlu kişi başkalarının halinden ders alandır, mutsuz kimse ise daha annesinin karnında iken bedbaht olandır." dediğini ifade etmiştir.⁶² Makrîzî de Hz. Peygamber'in Tebük'te irat ettiği hutbe bağlamında ilgili hadise yer vermiştir.⁶³

5- "Beyaz horoz arkadaşım, arkadaşımın da arkadaşdır, düşmanımın ise düşmanıdır (الديك الأبيض صديقي وصديق صديقي وعدو عدوي)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 206.

İbnü'l-Cevzî, bu hadisi *Mevzû'ât*'ta zikretmiş ve uydurma olduğunu söylemiştir.⁶⁴ İbn Hacer el-Askelânî, mevzû olduğunu söylediği için İbnü'l-Cevzî'yi eleştirmiş ve bu hadisin mevzû olduğu ile ilgili kesin bir hükme varamadığını ifade etmiştir. Sehâvî ise isnâd zincirinde ve hadisin metninde, zayıflık ve şüphelenmeyi gerektiren hususlar olduğunu söylemiştir.⁶⁵ Süyûtî münker olduğunu söylerken⁶⁶ Şevkânî, mevzû değil, zayıf olduğuna hükmetmiştir.⁶⁷ Ali el-Kârî de uydurma olmadığı görüşündedir.⁶⁸

Şâmî, Hz. Peygamber'in sahip olduğu hayvanlar bahsini işlerken horozlara da değinmiştir. Bu kısımda, horozlarla ilgili Hz. Peygamber'in söylediği sözleri ve uygulamalarını sıralamıştır. Şâmî'nin bu bağlamda zikrettiği hadis şu şekildedir: "İbiği aralıklı olan beyaz horoz benim dostumdur, ayrıca dostumun dostu, düşmanımın da düşmanıdır." Burada "ibiği aralıklı olan" ilavesinin mevcut olduğu görülmektedir. Şâmî, hadisin bütün kaynaklarını tahrîc etmiş sonra da gelen bütün tariklerin zayıf olduğunu ama bir arada değerlendirildiğinde kuvvet kazandıklarını ifade etmiştir. Şâmî ayrıca, uydurma hadisler ile ilgili yazdığı *el-Fevâidü'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûa* isimli eserde bu konuyu ele aldığını ve İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisle ilgili verdiği "Uydurmadır." şeklindeki hükmün neden geçersiz olduğunu açıkladığını ifade etmiştir.⁶⁹ Buna göre Şâmî, hadis münekkitleri arasında mevzû mu zayıf mı olduğu hususunda ihtilaf bulunan bu hadisi, mevzû hadislerle ilgili kaleme aldığı müstakil eserde tartışmış ve zayıf olduğu hükmüne vararak eserine almıştır.

61 Şâmî, II, 97.

62 Şâmî, V, 452.

63 Makrîzî, II, 59.

64 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, III, 4-6.

65 Sehâvî, s. 353.

66 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, I, 120; *el-Leâli'l-masnû'*, II, 193-194.

67 Şevkânî, s. 172.

68 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 206.

69 Şâmî, VII, 416.

Şâmî, bu hadise “ibiği ayırık olan” ayrıntısı olmaksızın, rivayetleri senetsiz olarak zikrettiği 11. ciltte de yer vermiştir.⁷⁰ Şimdiye kadar ele aldığımız rivayetlerde, tartışmalı hadislere olan mesafesi açıkça anlaşılan Makrîzî için sıra beyaz horozla ilgili rivayetlere geldiğinde durum değişmektedir. Hz. Peygamber’in sahip olduğu hayvanları zikrettiği bölümde “Hz. Peygamber’in horozu hakkında fasıl” başlığı altında, Ebü'd-Derdâ'dan naklen yukarıdaki rivayete yer vermiştir. Makrîzî'nin, Şâmî'ye benzer bir şekilde adeta bir liste çalışması yaptığı 14. ciltte de aynı rivayete yer verdiği görülmektedir. Yalnız çok küçük ancak oldukça önemli bir detay vardır. Makrîzî, burada başlığa “Hz. Peygamber'in horozu hakkında fasıl, eğer hadis sahîh ise”⁷¹ kaydı düşmüştür.⁷² Netice itibariyle Makrîzî'nin de Şâmî'nin de bu hadisin sıhhati ile ilgili tartışmaların farkında oldukları ve bu hususu eserlerinde zikrettikleri anlaşılmaktadır.

6- “Bir şeyin sahibi onu taşımayı en çok hak edendir. Ancak buna güç yetiremezse müslüman kardeşi ona yardım eder (صاحب الشيء احق بحمله الا ان يكون ضعيفا يعجز عنه فيعينه اخوه المسلم)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 233.

İbnü'l-Cevzî hadisin mevzû olduğunu söylemiştir.⁷³ Ancak Sehâvî, İbnü'l-Cevzî'nin bu hadis hakkında “mevzûdur” diyerek mübalağa ettiğini, hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.⁷⁴ Ali el-Kârî de bu görüştedir.⁷⁵ Pek çok merfû tarikle rivayet edilen hadise Kâdî İyâz da *Şifâ*'sında yer vermiştir.⁷⁶

Şâmî “Hz. Peygamber'in giysileri” genel başlığı altında Hz. Peygamber'in sirvâl giymesi hususunu detaylandırırken bu hadiseye yer vermiştir. Ancak Ali el-Kârî'nin eserine konu olan “Bir şeyin sahibi onu taşımayı herkesten çok hak edendir.” lafzı Şâmî rivayetinde yer almamakta, bu sözün söylenmesine vesile olan olay anlatılmaktadır. Şâmî rivayetine göre Ebû Hüreyre Resûlullah'a “Sen sirvâl giyiyor musun?” diye sormuş, Hz. Peygamber de gece gündüz giydiğini ifade etmiştir. Şâmî ayrıca hadisin sıhhati ile ilgili münekkitlerin görüşlerine de yer vermiştir. Buna göre İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi *Mevzû'ât*'ta zikrettiğini, Süyûtî'nin de İbnü'l-Cevzî'yi bu yüzden eleştirdiğini, İbn Hacer'in ise hadisin zayıf olduğunu söylemekle yetindiğini ifade etmiştir.⁷⁷ Makrîzî, bu hadise “Hz. Peygamber'in giysileri” başlığı altında

70 Şâmî, XI, 421.

71 Makrîzî, VII, 261.

72 Makrîzî, XIV, 274.

73 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, III, 47.

74 Sehâvî, s. 416.

75 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 233.

76 Kâdî İyâz, I, 117; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 233.

77 Şâmî, VII, 308.

değirmiştir. Ebû Dâvud'u kaynak göstererek zikrettiği bu hadise göre Hz. Peygamber, 4 dirheme sirvâller satın almış, yanında bulunan Ebû Hüreyre onları taşımak isteyince Resûlullah, "Bir şeyin sahibi onu taşımayı herkesten çok hak edendir." demiştir. Sonrasında Ebû Hüreyre Allah'ın resûlüne, "Sen sirval giyiyor musun?" diye sormuş, Hz. Peygamber de "Gece gündüz giyiyorum" cevabını vermiştir.⁷⁸

7- "Hz. Ali Hayber'in kapısını tek başına kaldırıp taşıdı (حمل علي باب خيبر)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 197.

Hz. Ali'nin Hayber'in fethi sırasında kale kapılarından birisini tek başına yerinden kaldırmasını konu edinen, İbn İshak'tan naklen İbn Hişâm'ın⁷⁹ ve Hâkim'in⁸⁰ eserlerinde yer verdikleri, üç farklı tarikle rivayet edilen bu hadisenin bütün tariklerini Sehâvî, "vâhin" sığasıyla cerhetmiştir.⁸¹ Zerkeşî, rivayetleri tahrîc edip râvîler hakkındaki değerlendirmeleri zikretmiştir.⁸² Şâmî de olayın farklı tariklerini zikretmiş, Beyhakî'nin iki farklı tarikten gelen rivayetlerini ortaya koyduktan sonra Leys b. Ebû Selîm dışındaki râvîlerin sika olduğunu, Leys'in ise zayıf olduğunu söylemiştir. Ayrıca konunun sonunda Hâkim'in de bu hadisi rivayet ettiğini ifade etmiştir.⁸³ Makrîzî, Hayber Gazvesi'ni anlatırken Hz. Ali'nin kalenin kapısını tek eliyle kaldırıp kalkan gibi kullanması olayına değirmiştir. Makrîzî, rivayetin Câbir'den ve Ebû Râfî'den gelen farklı tariklerini zikrettikten sonra bazı âlimlerin bu olayın aslı olmadığını söylediklerini, ancak bunun doğru olmadığını söylemiş, İbn İshâk ve Hâkim rivayetlerini delil olarak göstermiştir.⁸⁴

Makrîzî-Şâmî Mukayesesi

Yukarıdaki yedi rivayet hakkında esasen müteşeddîd İbnü'l-Cevzî dışındaki münekkitlerin, genel olarak uydurma değil hasen ya da zayıf oldukları yönünde hüküm verdikleri anlaşılmaktadır. Şâmî de bütün bu hadisleri ele alırken, hadis münekkitlerinin olumlu ve olumsuz görüşlerine dikkat çekmiş, kendisinin nihaî görüşünün olumlu olduğunu bildirmiş ve hasen ya da zayıf olarak gördüğü bu

78 Makrîzî, s. 17.

79 Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Muhammed Ali el-Kutb-Muhammed ed-Dâli Balta), I-IV, Beyrut 2005, III, 625; Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed es-Süheylî (ö. 581/1185), *er-Ravzû'l-ünüf* (nşr. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şûrâ) I-IV, Beyrut t.y, IV, 77.

80 Hâkim, II, 499.

81 Sehâvî, s. 312-313; Fettenî, s. 96; Aclûnî, I, 438.

82 Zerkeşî, s. 166. Ayrıca bk. Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 197.

83 Şâmî, V, 128-129.

84 Makrîzî, I, 310.

rivayetleri eserine almakta bir beis görmemiştir. Makrîzî Şâmî'den farklı olarak "Bana sizin dünyanızdan üç şey sevdirdi." şeklinde rivayeti üç kelimesini zikretmeksizin kaynağındaki gibi doğru bir şekilde eserine almıştır. Ayrıca "Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır." hadisine eserinde hiç yer vermemiştir. Diğer hadisleri ise mevzû kategorisine hiç sokmaksızın eserinde zikretmiştir. Esasen şimdiye kadar ele aldığımız rivayetlerde Makrîzî ile Şâmî arasında, şüpheli hadislerden kaçınma noktasında ciddi bir fark dikkatleri çekmemektedir. Ancak burada özellikle Makrîzî'nin, Hz. Ali'nin Hayber'in kapısını taşıması rivayeti hakkında İbn İshâk ve Hâkim'i şahit göstererek "Uydurma değildir." şeklinde Şâmî'den çok daha açık ve net bir şekilde görüş beyan etmesi oldukça önem arz etmektedir. Makrîzî'nin bir hadis hafızı olan Hâkim'i referans alması tabiidir, ancak hadisçilerin özellikle tedlîs yaptığı gerekçesiyle sıklıkla eleştirdiği bir siyer âlimi olan İbn İshâk'ı referans göstermesi, aynı zamanda tarihçi kimliğini ortaya koyan bir özelliktir. Yani Şâmî, uydurma olabileceği yönünde şüphe bulunan rivayetleri, hakkındaki tartışmaları bilerek, farkında olarak ve bunu okuyucuya yansıtarak daha rahat bir şekilde eserinde zikretmekte iken Makrîzî hadisçiliğini bizlere bir nebze dahi olsa hissettirmekte, biraz daha seçici durmakta, ancak İbn İshâk'ı referans göstermek suretiyle aynı zamanda tarihçi olduğunu da kuvvetli bir şekilde vurgulamaktadır.

b) "Uyarılar" Kısmında Hakkındaki Şüphelere Dikkat Çekmek Üzere Özel Olarak Ele Aldığı Hadisler

Şâmî eserinde, hakkında mevzû olduğuna dair şüphe olan rivayetlere yer verirken özel bir metod kullanmıştır. Buna göre Şâmî, eserinde çoğu yerde, ele aldığı herhangi bir konuda önce hakkında şüphe bulunmayan hadisleri ele almış, sonra konunun sonunda "uyarılar" başlığı altında sıhhati ile ilgili tartışmalar bulunan rivayetleri incelemiştir. Bu, Şâmî'nin eserinin tamamında kullandığı bir üsluptur. Önce bir konu ile ilgili sahîh ve kayda değer rivayetleri ele almakta, sonra "uyarılar" başlığı altında bu konu ile ilgili zayıf ya da uydurma rivayetleri ya da âlimlerin katıldığı ya da katılmadığı görüşlerini serdetmektedir. Buna göre Şâmî uyarılar kısmında, hakkında açıklama yapmış olsa da olmasa da sıhhatinden emin olmadığı hadisleri ele almıştır. Nitekim makalenin son bölümünde, Şâmî'nin hadis münekkitleriyle uydurma olduğu hususunda ittifak ettiği 18 rivayetin tamamı da "uyarılar" kısmında yer almıştır. Bu nedenle de Şâmî'nin *Sübülü'l-hüdâ* isimli eserinde ele aldığı rivayetlerin sıhhati hakkında bir değerlendirme yapmadan önce, bu ayırımın farkında olmak önem taşımaktadır. Şimdi bu hadisleri daha yakından inceleyelim:

1- “Herîse yemenin fazileti ile ilgili hadisler (كل الهريسة)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 59; *el-Masnû'*, s. 260.

Hadis münekkitlerinin genel olarak uydurma kabul ettiği bir rivayettir.⁸⁵ Esasen bu rivayet, Şâmî'nin eserinde konuyu ele aldığı asıl metinle “uyarılar” kısmı arasında nasıl bir ayırım olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Şâmî, Hz. Peygamber'in yediği yemekleri izah ederken 2. madde olarak “Herîse yemeği” başlığını açmış ve bu başlık altında herîsenin faziletine dair hiçbir rivayete yer vermeksizin, Hz. Peygamber'in herîse yediği durumlara dair rivayetleri sıralamıştır. Mevzûnun sonunda açtığı “uyarılar” bahsinde ise herîse yemenin faziletine dair rivayetleri tahrîc etmiş, yani kaynaklarını gösterip sıhhat durumlarına teker teker işaret etmiştir. Bu bağlamda, hadis için “münker, bâtil, ravisi meşhul, lâ yuhteccu bih sigalarını” kullanmıştır.⁸⁶ Bu rivayet Makrizî'nin eserinde yer almamaktadır.

2- Hz. Peygamber'in anne ve babasının diriltilip Resûlullah'a iman ettikleri, sonra tekrar öldürüldükleri ile ilgili hadisler (احياء ابويه عليه الصلاة والسلام)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 108.

Hz. Peygamber'in anne ve babasının diriltilerek iman ettikten sonra kabirlerine iade edilmelerine ilişkin rivayetler, müteahhir kaynaklarda yer almaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in Vedâ haccı sırasında Mekke civarındaki Hacûn mevkiinde bulunan kabrini ziyaret edip dua ettiği, bunun üzerine annesinin diriltilip kendisine iman ettiği ifade edilmiştir.⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, bunu bilgisiz bir kimsenin uydurduğunu, “Birazcık bilgi sahibi olsa, kâfir olarak ölen bir kimsenin tekrar dirilip iman etmesinin kendisine bir faydası olmayacağını bilirdi.” sözleriyle ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in annesinin Hacûn'da değil, Mekke ile Medine arasındaki Ebvâ'da vefât edip orada defnedildiğini ifade etmiştir.⁸⁸ Endülüslü hadis âlimi İbn Dihye el-Kelbî

85 Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî (ö. 322/934), *ed-Du'afâü'l-kebîr* (nşr. Abdülmu'tî Emin Kal'acı), I-IV, Beyrut 1984, IV, 44-45; İbn Ebû Hâtim Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 327/938) *İtelü'l-hadis* (nşr. Saîd b. Abdullah el-Humeyyid-Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreysi), I-VII, Riyad 2006, IV, 375; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, III, 16-18; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, II, 199-201; Fetteñî, s. 145-146; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 131; Aclûnî, I, 199-200.

86 Şâmî, VII, 201.

87 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* (nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî), I-IV, Beyrut 1991, I, 171-183; Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî (ö. 990/1582), *Târîhu'l-hamis fî ahvâli enfesi nefis*, I-II, Beyrut t.y, I, 230-233; Zürkânî, I, 316-321 (Arama kelimesi (احياء ابويه)); Metin Yurdağür, “Fetret”, *DÎA*, XII (İstanbul 1995) s. 478-479.

88 Ayrıca bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, I, 283-284, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî (ö. 748/1348), *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzû'ât* (nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm), Riyad 1998, s. 85-86.

(ö. 633/1235) de bu rivayetleri mevzû kabul etmiştir.⁸⁹ Süyûtî ise yine bu konuda müstakil bir risâle kaleme alarak, ilgili rivayetlerin mevzû değil ancak zayıf kabul edilebileceklerini izah ve beyan etmiştir.⁹⁰ Ali el-Kârî bu rivayeti reddederek, Ebû Hanîfe'ye yanlış olarak atfedilen Hz. Peygamber'in anne ve babasının tevhid üzere ölmekleri görüşünden hareketle, *Edilletü mu'tekadi Ebi Hanîfe fi (hakkı) ebeveyi'r-Resûl* isimli müstakil bir risâle kaleme almıştır.⁹¹

Şâmî, bu hadiseyi "mu'cizeler" kısmında değil Hz. Peygamber'in ailesini tanıttığı 2. ciltte ele almıştır. Kendisi bu mesele ile ilgili bütün tartışmalara, görüş farklılıklarına vâkıftır. Nitekim eserinde bu meseleyi, Âmine'nin vefatını ele aldığı konu ile ilgili "uyarılar (التنبيهات)" kısmında detaylı bir şekilde ele almıştır. Buna göre önce, Vedâ haccı sırasında Hz. Peygamber'in annesinin dirilmesiyle ilgili rivayetleri senetleriyle birlikte zikrettikten sonra, Ebû'l-Fazl b. Nâsır, Cûzekânî, İbn'ül-Cevzî, Zehebî ve İbn Dihye el-Kelbî'nin, bu hadislerin uydurma olduğuna hükmettiklerini ifade etmiştir. Sonra da şeyhimiz dediği Süyûtî'nin, bu rivayetlerin mevzû olmayıp ancak zayıf olabileceğine ilişkin görüşlerini aktardıktan sonra kendi tercihini, bu hadisenin aklen ve şer'an imkânsız olmadığı yönünde belirtmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin, anne ve babasının cehennemde olduğunu beyan ettiği hadisleri de zikrederek, diriltirme hadisesinin Resûlullah'ın bu beyanından sonra gerçekleşmiş olabileceğini izahla, çelişkili gibi gözükken durumları çözmeye çalışmıştır.⁹² Özetle, Şâmî, Hz. Peygamber'in anne ve babasının dirilmesi ile ilgili rivayetleri eserinde zikretmiş, karşıt görüşlere de yer verip her birisine kendi açısından cevap verdikten sonra tercihini, Hz. Peygamber'in anne ve babasının diriltirilip iman etmiş olmasının muhal olmadığı yönünde kullanmıştır. Bu rivayet Makrîzî'nin eserinde yer almamaktadır.

3- "Dâd'la konuşanlar içerisinde benim kadar fasih konuşan yoktur, ben en fasih konuşanıyım (انا افصح من نطق بالضاد)" el-Esrârü'l-merfûa, s. 136-137; el-Masnû', s. 61.

Hadis münekkitlerinin çoğunluğu bu hadis ile ilgili, İbn Kesîr'in söylediği "Manası doğrudur, ancak hadis olarak aslı yoktur." hükmünü benimsemişlerdir.⁹³ Şâmî bu rivayete eserinin başında, Hz. Peygamber'in isimlerini ta'dât edip anlamlarını

89 Kastallânî, I, 172; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 108.

90 Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, I, 245. İlgili risâle *Mesâlikü'l-hunefâ fi vâlideyi'l-Mustafâ* ismini taşımaktadır. Bk. Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 108.

91 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 108; Yurdagür, s. 476.

92 Şâmî, II, 122-124.

93 Zerkeşî, s. 160; Sehâvî, s. 167; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 56; Fettenî, s. 87; Aclûnî, I, 232; Şevkânî, s. 327.

tafsilatlı bir şekilde açıkladığı kısımda “Efsahu'l-Arab” başlığı altında yer vermiştir. “Efsahu'l-Arab” ifadesini Hz. Peygamber’in isimlerinden birisi olarak tespit ettikten sonra bu ismin bazı hadis metinlerinde geçtiğini, ancak İbn Kesîr ve Süyûtî’nin senedini bulamadıklarını ifade etmiştir. Sonra da “Ben dâd’la konuşanların (yani Arapça konuşanların) içinde en fasih konuşanı, çünkü ben Kureys’tenim.” ifadesine yer vermiştir.⁹⁴ Görüldüğü üzere Şâmî, burada sadece münekkitlerin tespitini eserine taşımakta, böyle bir hadis nakledildiğini ancak senedinin bilinmediğini ifade etmekten öte bir şey söylememektedir. Şâmî, 2. ciltte Hz. Peygamber’in fesahatiyle ilgili özel bir başlık altında rivayetleri sıralarken yukarıdaki rivayete yer vermemiştir. Ancak daha önce bahsettiğimiz usule uygun olarak “uyarılar” kısmında bu rivayeti, insanlar arasında iştihar etmiş bir rivayet olarak zikretmekte ve ardından şu açıklamalarda bulunmaktadır: “İbn Kesîr, öğrencisi Zerkeşî, İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve Sehâvî, bu rivayetin aslı olmadığını ancak manasının sahîh olduğunu söylemişlerdir.”⁹⁵ Makrîzî bu rivayete eserinde yer vermemiştir.

4- “Bereket pidenin küçüklüğündedir (البركة في صغر القرص)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 165; *el-Masnû*, s. 76.

İbnü'l-Cevzî *el-Mevzû'ât*'da zikretmiş⁹⁶ Sehâvî ve Fetenî, bu hadis için mevzû olduğunu beyan etmek üzere “bâtıl” sîgasını kullanmıştır.⁹⁷ Süyûtî Nesâî'nin bu hadisin mevzû olduğu yönündeki görüşünü aktardıktan sonra Silefî'nin *et-Tuyûrât*'da bu hadisi tahrîc ettiğini söylemekle yetinmiştir.⁹⁸ Ali el-Kârî, bu hadisle ilgili kendisi ayrıca bir yorum yapmamıştır.⁹⁹ Şâmî, mevzû olduğu hususunda hakkında ciddi bir ihtilaf bulunmayan bu rivayeti asıl metninde değil “uyarılar” kısmında incelemiştir. Yani Hz. Peygamber’in ekme yemesi ile ilgili rivayetleri sıralarken bu hadisten bahsetmemiştir. Ancak bahsin sonundaki “uyarılar” kısmında şeyhimiz dediği Ebü'l-Fazl Ahmed b. Hatîb'in, Hz. Peygamber'in ekmeğin büyük ya da küçük olması ile ilgili bir şey söyleyip söylemediğini bulmak için çok uğraştığını, ancak bulamadığını söylemiştir. Ardından “Ekmeği küçültünüz, adedini çoğaltınız, böylece bereketlenir.” hadisini Deylemî'nin rivayet ettiğini bildirmiş ve senedinin durumunu “vâhin” sîgası ile belirtmiştir.¹⁰⁰ Bu rivayet Makrîzî'nin eserinde yer almamaktadır.

94 Şâmî, I, 429-430.

95 Şâmî, II, 103.

96 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 292.

97 Sehâvî, s. 422; Fetenî, s. 143.

98 Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 183. Ayrıca bk. İbn Arrâk, II, 241.

99 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, 165.

100 Şâmî, VII, 185.

Makrîzî-Şâmî Mukayesesi

Bu bölümde Makrîzî ile Şâmî'nin uydurma hadisler noktasında takip ettikleri metod farklılıkları daha belirgin bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Şâmî, tartışmalı rivayetleri görmezden gelmeyi başaramamış, sorunu gidermek adına da eserinde bu gibi rivayetler için özel bölümler oluşturmayı tercih etmiştir. Bu esasen zımnen dahi olsa Şâmî'nin bu rivayetleri kayda değer bulmadığının göstergesidir. Makrîzî'nin eserinde, tartışmalı rivayetleri ele almak için ayrılmış özel bir bölüm bulunmamaktadır. Makrîzî, Şâmî'den farklı olarak uydurma olduğunu düşündüğü rivayetleri eserine hiç almamayı tercih etmiştir. Bu yüzden de Şâmî'nin "uyarılar" başlığı altında ele alıp uydurma olduğuna kanaat getirdiği bu dört rivayet Makrîzî'nin eserinde yer almamaktadır. Genel olarak bu bölümdeki rivayetleri sıhhatli görmeyen Şâmî, Hz. Peygamber'in ebeveyninin diriltip iman etmesi meselesinde ise bütün tartışmaları zikrettikten sonra nedenini izahla bu hadisenin muhal olduğunu düşünmediğini ifade etmiştir. Makrîzî ise eserinin bütününe hâkim olan genel tutumunu burada da sürdürmüş ve bu konuya eserinde hiç yer vermemeyi tercih etmiştir.

c) Hakkında İhtilaf Bulunan Hadisleri Özel Olarak Topladığı 9-12. Ciltler Arasındaki Hadisler

Şâmî'nin eserini ele aldığı konular itibariyle beş ana bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölümde yani 1-2. ciltlerde Hz. Peygamber'in doğumundan önceki üstünlüklerini, Mekke'nin faziletlerini, Resûlullah'ın nesebini ve şemâilini ele almıştır. İkinci bölüm, Resûlullah'ın hayatını kronolojik olarak ele aldığı bölüm olup 2 ile 7. ciltler arasındaki konuları kapsamaktadır. Şâmî üçüncü bölümde yani 7 ile 9. ciltler arasında Hz. Peygamber'in yeme içmesi, uyuması, ibadetleri gibi sosyal hayata telalluk eden konuları özel olarak ele almıştır. 9 ve 10. ciltlerde yani dördüncü bölümde ise Hz. Peygamber'in mu'cizeleri ile delâil ve hasâis konularını ele almıştır. Şâmî beşinci bölümde yani eserinin 10-11. ciltlerinde ise daha önce ele aldığı konulardaki rivayetleri, detayına inmeksizin ancak güvenilir olmayanları de eklemek suretiyle çeşitliliği artırarak listelemiştir. Böylece, çeşitli başlıklar altında uzun ya da kısa listeler oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in akrabaları ile başlayan listeler, tayin ettiği görevliler, Hz. Peygamber'in tıp alanındaki tavsiye ve uygulamaları gibi başlıklarla devam etmekte, nihayet Resûlullah'ın vefatıyla ilgili bölümle son bulmaktadır ki bu sonuncusu liste değil, eserdeki kronoloji kısmının bir devamı mahiyetindedir. Şâmî, 11 ve 12. ciltlerde oluşturduğu bu listelerde, daha önce ilgili konu başlığı altında sıhhatiyle ilgili şüphe olduğu için almadığı ya da "uyarılar" kısmında şerh koyarak aldığı rivayetleri, çoğu zaman herhangi bir açıklama yapmaksızın bazen de sıhhati ile ilgili bilgi vererek zikretmiştir. Böylece örneğin Hz. Peygamber'in tavsiye ettiği ilaçlar başlığı altında uzunca ancak mevzû

olduğuna dair tartışmalı rivayetleri de içeren listeler elde etmiştir. Dolayısıyla okuyucunun, şâmî'nin ele aldığı rivayetlerin güvenilirliği meselesini ele alırken, eserindeki bu bölümlemeyi ve ayırımı göz önünde bulundurması oldukça önem arz etmektedir.

c1) Mu'cizelerle İlgili Hadisler

şâmî, Hz. Peygamber'in mu'cizeleri ile ilgili delâil ve hasâis kitaplarından aldığı rivayetleri ele alıp değerlendirirken, zaten bir n kabul olarak bu rivayetlerin sıhhatinde problem olduğunu ortaya koymuş ve çoğu zaman senet ve metin tenkidine yer vermiş ve tahrîc yapmıştır. Mu'cize ile ilgili bahsin başında, Hz. Peygamber'in en büyük ve kesin, inkâr edilemeyecek mu'cizesinin Kur'ân olduğunu ifade etmiş, Kur'ân dışındaki mu'cizeleri de ikiye ayırmıştır.

- I. Tek tek rivayet olarak değerlendirildiğinde kesinlik derecesine ulaşmamakla birlikte, bir bütün ve anlam olarak doğru kabul edilebilecek olanlar. Bunları açıklarken de tevatür derecesine ulaşmamış, kesin bilgi ifade etmeyen ancak Hz. Peygamber'in Kur'ân dışında da bir takım olağanüstü hal ve durumlar yaşadığını gösteren rivayetler olarak tanımlamıştır.
- II. Tarihi gerçeklik ifade etmeyen rivayetler.

Dolayısıyla şâmî, Hz. Peygamber'in mu'cizelerini ele aldığı 10. ciltte, kendisinden önce te'lif edilmiş olan kitaplarda, bilhassa delâil ve hasâis literatüründe zikredilmiş olan mu'cize ile ilgili rivayetleri, sıhhat problemi olduğunu bilerek ve buna işaret ederek toplamış, bir araya getirmiştir. Bu nedenle de mu'cize bağlamında yer verdiği ancak kitabının diğer bölümlerinde zikredilmeyen rivayetleri ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Makrîzî de mu'cizelerle ilgili bahsin girişinde tıpkı şâmî gibi "Faydalı bir uyarı" başlığı altında, Hz. Peygamber'in en büyük mu'cizesinin Kur'ân ve sünneti olduğunu, peygamberliğinin en güzel delilinin de güzel ahlakı ve örnek yaşantısı neticesi sayısız insanın ona gönül vermesi olduğunu açık bir şekilde beyan etmiştir. Sonra da mu'cize bahsinde pek çok rivayete yer vereceğini, bunların hepsini katı bir şekilde doğrulamak ya da yalanlamanın mümkün olmadığını, bu nedenle Hz. Peygamber'in sahihliği kesin olan Kur'ân ve sünneti gibi hususlara ağrılık verilmesi gerektiğini beyan etmiştir.¹⁰¹ Dolayısıyla tıpkı şâmî gibi Makrîzî'nin de mu'cizeler, delâil ve hasâis ile ilgili rivayetleri değerlendirilirken, giriş mahiyetindeki bu uyarı ve değerlendirmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Makrîzî'nin eserinde bu konuların dağınık olarak 3-5. ciltler ile 10-14. ciltler arasında yer aldığı görülmektedir.

101 Makrîzî, IV, 381-389.

1- “Güneşin Hz. Ali için geri döndürülmesi (رد الشمس على علي)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 213.

Hadis münekkitlerinin kimisinin mevzû kimisinin hasen dediği, ihtilafa sebep olan hadise şu şekildedir: Hz. Peygamber, vahiy geldiği sırada bayılır gibi oluyordu. Bir defasında vahiy inerken başı Hz. Ali'nin kucağındaydı. Vahiy nâzil olduktan, üzerinden baygınlık hali geçtikten sonra Hz. Peygamber Hz. Ali'ye ikinci namazını kılıp kılmadığını sordu. Hz. Ali namazı kılmamış, güneş de batmıştı. Bunun üzerine Resûlullah dua etti. Duası üzerine güneş, batmadan önceki haline döndü. Böylece Hz. Ali ikinci namazını kılabilirdi.¹⁰² Bu hadiseyle ilgili olarak İbnü'l-Cevzî mevzû,¹⁰³ Tahâvî ve Kâdî İyâz ise sahîh demişlerdir.¹⁰⁴ Fettenî, bir grup hadis hafızının bu hadisin sahîh olduğunu söylediklerini ifade etmiştir.¹⁰⁵ Süyûtî, İbn Mende ve İbn Şâhîn'in hasen isnadla rivayet ettikleri¹⁰⁶ bu hadisin tüm tariklerini tahrîc ettikten sonra, Hz. Peygamber'in mu'cizesi kabilinden olup uydurma denilemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁰⁷

Şâmî ilgili hadiseyi, Hz. Peygamber'in mu'cizelerini ele aldığı 9. ciltte, Hz. Peygamber'in semâvî mu'cizeleri özel başlığı altında, beş sayfa boyunca oldukça geniş bir şekilde tartışmıştır. Burada konu ile ilgili rivayetlerin hepsini senet ve metinleri ile tek tek tahrîc etmiş, ravileriyle ilgili cerh ve ta'dil açısından yapılan değerlendirmeleri teker teker zikretmiştir. Sonra da münekkitlerin, bu hadis hakkındaki görüşlerini detaylı bir şekilde ele almış ve her birisi hakkında kendi değerlendirmelerini sunmuştur. Bu bağlamda İbn Kesîr'in, Ahmed b. Hanbel ve diğer bazı hadis hafızlarının bu hadisi uydurma saydıkları görüşünü zikrettikten sonra, “İhtimal ki İbn Kesîr, hadisenin bizim ortaya koyduğumuz senetlerini görmemiş, yalancı raviler tarafından aktarılan rivayeti gördüğü için böyle söylemiştir” değerlendirmesini yapmıştır. Sonra da bu hadisi mevzû kabul eden İbnü'l-Cevzî, Cûzekânî ve İbn Teymiyye'ye cevaplar vermiştir. Son olarak da bu hadisin sahîh olduğunu savunduğu için kimsenin kendisi hakkında Şîliğe meyyal olduğu yönünde bir iddia ortaya atmaması gerektiğini, Zehebî'nin sırf bu hadiseyle ilgili eser kaleme aldığı için bir başka kimseyi Şîliğe meyletmekle suçladığını gördüğünü, oysaki Şîlikle suçladığı o kişinin Şîi olmadığını kendisinin çok iyi bildiğini, kendisi hakkında da bu tür asılsız ithamlarda bulunulmaması adına açıklama yapma ihtiyacı hissettiğini

102 Kâdî İyâz, I, 250.

103 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, s. 15.

104 Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî (ö. 321/933), *Müşkilü'l-âsâr* (nşr. Şuayb el-Arnaût), I-XVI, Beyrut 1994, III, 68; Kâdî İyâz, I, 250; Sehâvî, s. 365.

105 Fettenî, s. 96.

106 Ali el-Kâri, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 213; Aclûnî, I, 516.

107 Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, I, 308-312.

söylemiştir.¹⁰⁸ Şâmî bu hadisi, ayrıca 2. ciltte Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin dirilip Resûlullah'a iman ettiğini kabul etmeyen, bunun için de Bakara sûresi 217. âyetteki "Kafir olarak ölürsa..." âyetini esas alan Ebü'l-Hattab ibn Dihye'ye cevap olarak zikretmiştir. Kâfir olarak ölenin ille de yerinin cehennem olmayacağını delili olarak, güneşin Hz. Ali için döndürülmesini hüccet olarak göstermiş ve Hz. Peygamber'in anne ve babasının dirilip iman etmesinin de bu kabilden olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹ Makrîzî de Hz. Peygamber'in mu'cizeleri bağlamında bu rivayeti zikretmiş ve tıpkı Şâmî gibi bütün tarihlerini teker teker nakletmiş, ancak Şâmî gibi sıhhatleri ile ilgili ayrıntılı tartışmalara girmeksizin Hâfız en-Nisâbü'rî'nin, güneşin geri döndürülmesi ile ilgili rivayetlerin uydurma olduğu ile ilgili görüşüne yer vermiştir.¹¹⁰

2- "Keler cinsi bir kertenkelenin Hz. Peygamber'in şehadetine tanıklık etmesi ile ilgili hadis (الضب وشهادته) el-Esrârü'l-merfûa, s. 239.

Mizzî bu hadis için "Senet ve metin olarak sahih değildir." demiştir. Ancak Beyhakî ve Taberânî bu hadisi, zayıf bir senetle rivayet etmiştir.¹¹¹ Kâdi İyâz da Şifâ'sında "mevzû değil zayıftır" diyerek zikretmiştir.¹¹² Makrîzî ve Şâmî, bu olaya "Hz. Peygamber'in mu'cizeleri" başlığı altında yer vermişler, bütün tarihlerini zikretmişler, sonrasında da rivayetin sıhhat durumu ile ilgili detaylı bilgiler vermişlerdir.¹¹³ Olay ana hatlarıyla şu şekildedir: "Keler cinsi kertenkele yakalayan bir bedevi Hz. Peygamber'e "Bu keler sana iman etmedikçe ben de etmem." demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, kertenkeleye seslenerek kime ibadet ettiğini sormuş, kertenkele göklerin ve yerin mülkünü elinde bulunduran Allah'a iman ettiğini söyleyince "Ben kimim?" demiş, bunun üzerine kertenkele "Âlemlerin Rabb'inin resûlü ve peygamberlerin sonuncususun." deyince, bedevi kelime-i şehâdet getirmiştir. Şâmî Beyhakî'nin, bu rivayetin en güvenilir tarihinin isnad zincirinin dahi zayıf râvilerden oluştuğunu söylediğini zikretmiş, Zehebî ve Mizzî'nin "Uydurmadır." görüşüne yer vermiş, İbn Teymiyye'nin aşırıya kaçarak bunun Basralı kussâs tarafından uydurulduğunu söylediğini ifade etmiştir. Sonra da Haydarî'nin,

108 Şâmî, IX, 435-439.

109 Şâmî, II, 123-124.

110 Makrîzî, V, 26-33.

111 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1985-1995, VI, 467-470; Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, I-II, Beyrut 1985, II, 107-108; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acı), I-VII, Beyrut 1985, VI, 36-38; Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Ebi Bekr el-Heysemî, *Buğyetü'r-râ'id fi tahkiki Mecma'i'z-zevâid* (nşr. Abdullah Muhammed ed-Derviş), I-X, Beyrut 1994, VIII, 518-520.

112 Kâdi İyâz, I, 272; Kastallânî, II, 554-555; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 239.

113 Makrîzî, V, 243-246; Şâmî, IX, 520-521.

bu hadisin senet zincirinde hadis uydurmakla itham edilen kimselerin değil zayıf râvîlerin bulunduğu ifadeyle, uydurma olduğuna hükmedilemeyeceği yönündeki görüşüne yer vermiştir. Buna göre Haydarî, Hz. Peygamber'in daha büyük mu'cizeleri olduğundan, buna karşı çıkmamanın bir anlamı olmadığını, hadisin uydurma değil zayıf olduğunu söylemiştir.¹¹⁴

3- “Kim bir gıda maddesini 40 gün boyunca ihtikâr ederse (karaborsacılık yaparsa) Allah'tan beri olur (من احتكر الطعام اربعين يوما فقد برئ من الله) el-Esrârü'l-merfûa, s. 318.

Hâkim'in el-Müstedrek isimli eserinde geçen bu hadisi¹¹⁵ İbnü'l-Cevzi el-Mevzû'ât'da zikretmiştir.¹¹⁶ Süyûtî ise her ne kadar rivayet zincirindeki bazı râvîler cerh edilseler de kaynakları açısından bakıldığında, İbnü'l-Cevzi'nin uydurma olduğunu söylemekle mübalağa ettiğini bildirmiştir.¹¹⁷ Irâkî de aynı görüştedir.¹¹⁸ İbn Hacer de ilaveten Ebû Hâtim'in münker dediğini bildirmiştir.¹¹⁹ Ali el-Kârî yukarıdaki açıklamalara ek olarak eserinde, Süyûtî'nin ve İbn Asâkir'in farklı lafızlarla rivayet ettikleri hadisleri zikretmiştir.¹²⁰

Şâmî, Beyhakî'yi kaynak göstererek Hz. Peygamber'in mu'cizeleri genel başlığı altında kabul olunmuş beddualarını zikrederken, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in “Kim müslümanların gıdalarında karaborsacılık yaparsa Allah ona cüzzam hastalığı versin ya da iflas ettirsin.” dediğini söylediğini, onu dinlemeyen karaborsacı kölenin bir süre sonra cüzzam illetine yakalandığını ifade etmiştir.¹²¹ Görüldüğü üzere konu karaborsacılık olsa da Şâmî'de yer alan hadis Ali el-Kârî'nin eserine konu olan hadisten lafız olarak epey farklıdır. Makrîzî, Hz. Peygamber'in mu'cizeleri başlığı altında “Kim bir gıda maddesini ihtikâr ederse” diye başlayan ama sonu yukarıda mevzubahis edilen hadisten farklı olarak “Allah ona cüzzam hastalığı verir.” şeklinde biten bir hadise yer vermiştir. Rivayetin devamında anlatıldığına göre Hz. Peygamber'in bu sözü üzerine bahsi geçen şahıs cüzzam olmuştur.¹²²

114 Şâmî, IX, 520-521.

115 Hâkim, II, 14. Ayrıca bk. Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), I-VII, Beyrut 1989, IV, 302; Ahmed b. Hanbel, 373/II, 33.

116 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 242-243.

117 Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, II, 123-124; Şevkânî, s. 144.

118 Fettenî, s. 138.

119 İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, III, 35-36.

120 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 318.

121 Şâmî, X, 217.

122 Makrîzî, IV, 399.

4- “Bir şeye karşı duyduğun sevgi seni kör ve sağır kılar (حبك الشيء يعني ويصم)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 187.

Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde geçen¹²³ bu hadis için “Uydurmadır.” diyen Sagâni'nin görüşü, mevzû'ât müelliflerince mübalağalı bulunmuştur.¹²⁴ Sehâvî, hadisin kaynağı gereği mevzû ya da zayıf sayılmayacağını, hasen olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵ Ali el-Kârî de hadisin ravilerinin çokluğu ve ta'dil edilmeleri dolayısıyla hasen değil, sahîh lizâtihi ya da sahîh ligayrihî olacağını ifade etmiştir.¹²⁶

Hadis münekkitleri tarafından sahîh ya da hasen olarak kabul edilen bu hadis Makrîzî ve Şâmî'nin eserlerinde mevcuttur. İlk bakışta mu'cize ile ilgili olmadığı izlenimi veren bu hadisi, mu'cizeler kategorisi altında değerlendirmemizin nedeni Şâmî'nin mi'râc mucisesini açıklarken, mi'râc hadisesi ile ilgili âyetler içerdiği bilinen Necm sûresinin “O kendi arzusuna göre (hevâ) konuşmaz” meâlindeki 3. âyetinin tefsiri sırasında hevâ kelimesinin açıklaması babında yukarıdaki hadise yer vermiş olmasıdır.¹²⁷ Makrîzî ise Hz. Peygamber'in fesâhatini açıklarken söylediği veciz sözlere örnek bağlamında bu sözlere yer vermiştir.¹²⁸

Makrîzî-Şâmî Mukayesesi

Mu'cizelerle ilgili rivayetlerin güvenilir olanını uydurulmuş olanından ayırt etmenin çok zor olduğu iki müellif tarafından da baştan bir ön kabul olarak zikredilmiş ve görüşler kesin bir şekilde değil ihtimalli ifadelerle, “Olabilir.” ya da “Olması muhaldir.” şeklindeki lafızlarla yorumlanmıştır. Bu bağlamda iki müellif de mu'cizelerle ilgili bahsin girişinde Kur'ân ve sünnete vurgu yapmışlar, geri kalan hadiselerle ilgili kesin bir neticeye ulaşmanın mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Ele aldığımız hadislerden sonuncusu, Hz. Peygamber'in fasih konuşması ile ilgili olup Şâmî rivayeti, mi'râc mu'cizesi bağlamında ele aldığı için bu kategoridedir. Esasen Sehâvî ve Ali el-Kârî bu hadis hakkında “hasen” hükmü vermişlerdir. Makrîzî de Şâmî de Hz. Peygamber'in fesahati bağlamında böyle bir söz söylediğini kabul ederek hadisi eserlerine almışlardır. Güneş Hz. Ali için geri döndürülmesi mu'cizesi ile ilgili Makrîzî ve Şâmî farklı düşünmektedirler. Bu hadisinin olmuş

123 Ahmed b. Hanbel, 1583/V, 194; Ebû Dâvud Süleymân b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/889), es-Sünen, *Mevsûatü'l-hadisi's-Şerîf: el-kütübü's-sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000, “Edeb”, 115.

124 Fettenî, s. 199; Aclûnî, I, 410-411.

125 Sehâvî, s. 294.

126 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 187-188.

127 Şâmî, III, 34.

128 Makrîzî, II, 262-263.

olabileceğini düşünen Şâmî, nedenlerini ayrıntılı bir şekilde izah ederken Makrîzî bu tartışmalara girmemiş, ancak son söz olarak bu olayın uydurma olduğunu ifade eden görüşe yer vererek, adeta kendi tercihini de ortaya koymuştur. Kertenkelenin konuşması ve Hz. Peygamber'in bedduasının kabul olunması hadisesinde ise bu iki müellif kesin bir görüş beyan etmekten kaçınmışlar, hadis münekkitlerinin olumlu ve olumsuz yöndeki değerlendirmelerini nakletmekle yetinmişlerdir. Her iki müellif de baştan ön kabul olarak mu'cizeler bahsinin sıhhat yönüyle şüpheli rivayetler içerdiğini ifade etseler de özel yorumlara girildiğinde yine Şâmî'nin Makrîzî'ye göre daha serbest davrandığı ve her türlü akli ve nakli delili kullanmak suretiyle son tahlilde ilgili rivayetleri "Olmuş olabilir." kategorisine sokmaya çalıştığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

c2) Delâil ve Hasâisle İlgili Hadisler

Şâmî eserini, Hz. Peygamber'le ilgili hiçbir konu ya da rivayeti dışarıdaki bırakmama gayreti içerisinde hazırlamıştır. Bu nedenle de delâil ve hasâis gibi çoğunluğu tartışmalı rivayetlerden oluşan konulara da eserinde genişçe yer vermiştir. Şimdi Ali el-Kârî'nin ele aldığı hadisler ışığında bu rivayetleri inceleyelim.

1- "Abdal evliyâ zümresindedir (الابدال من الاولياء)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 101-103.

İçinde abdal kelimesi geçen, abdalın sayısı ve özelliklerinden bahseden pek çok hadis bulunmaktadır.¹²⁹ Hadis münekkitleri bu hadisleri tahrîc edip, her birisinin râvileri hakkında detaylı değerlendirme yapmışlardır. Yemenli hadis âlimi İbnü'd-Deyba', bu rivayetin Enes b. Mâlik'ten merfû olarak çeşitli lafızlarla tahrîc edildiğini ve hepsinin de zayıf olduğunu söylemiştir. Sehâvî, abdalla ilgili bütün tarîkleri tahrîc ederek, bu denli çok yolla rivayet edilmesinin hadisin sıhhatini güçlendirdiğini ifade etmiştir.¹³⁰ Süyûtî de abdalla ilgili hasen senetle rivâyet edilen pek çok hadisi eserinde art arda sıralamış ve bu konuda müstakil bir risâle te'lif ettiğini ifade etmiştir.¹³¹ İbnü'l-Cevzî gibi titiz muhaddisler ise bu rivayetlerin çoğunu reddetmişlerdir.¹³² İçinde abdal kelimesi geçen diğer rivayetler, Enes b. Mâlik, Ubâde b. Sâmit, Abdullah b. Ömer, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Avf b. Mâlik, Ebû Sa'îd el-Hudrî ve Muâz

129 Bu hadisleri ve senet ve metinleri ile ilgili değerlendirmeleri bir arada görebilmek için bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, III, 150-152; Zerkeşî, s.142-144; Sehâvî, s. 3-47; Fettenî, s.193-195; Aclûnî, I, 24-27; Şevkânî, s. 245-249.

130 Sehâvî, s. 43; Aclûnî, I, 24-27.

131 Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, II, 280-281; *ed-Dürerü'l-müntesire*, I, 216; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 103.

132 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, III, 150-152; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Beyrut 1963, III, 100; Süleyman Uludağ, "Abdal", *DİA*, I (İstanbul 1988), s. 60.

b. Cebel gibi sahâbilerden merfû olarak, ayrıca Hz. Ali ve Ebü'd-Derdâ'dan mevkûf olarak nakledilmiştir. Devrinin tanınmış hadis âlimlerinden İbnü's-Salâh, bunlar arasında en kuvvetli olan rivayetin, abdal olarak nitelendirilen bu kimselerin Şam ahalisinden olduğunu bildiren rivayetler olduğunu ifade etmiştir.¹³³

Şâmi eserinde, abdalla ilgili merfû ve mevkûf pek çok rivayete yer vermiştir.¹³⁴ Ancak bu rivayetlerin tamamı, hasâis konularını ele aldığı 10. ciltte yer almaktadır. Şâmi'nin abdal hadisi ile ilgili zikrettiği rivayetlerden birisi, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer verdiği, Ubâde b. Sâmit'ten gelen ve "bu ümmetin abdalının 30 kişi olduğunu" bildiren rivayettir.¹³⁵ Yine Enes b. Mâlik'ten gelen ve "abdalin 22'sinin Şamlı 18'sinin Iraklı olmak üzere kırk kişi" olduğunu bildiren bir rivayet bulunmaktadır.¹³⁶ Abdal ile ilgili zayıf kabul edilen diğer rivayetler Şâmi'nin eserinde yer almakla birlikte, Ali el-Kârî'nin *el-Esrârü'l-merfûa* isimli eserine konu olan "Abdal evliyâ zümresindedir." lafzıyla bu eserde yer almamıştır. Makrizî de eserinde, Sıffin'de yaşanan bir hadiseyi anlatırken Hz. Ali'nin "Şam halkına sövmeyin, onların içinde abdal vardır." sözüne yer vermiş, bunun dışında abdal konusunda merfû ya da mevkûf herhangi bir rivayet zikretmemiştir.¹³⁷

2- "Ümmetimin âlimleri Benî İsrâîl'in peygamberleri gibidir (علماء امتي (كأنبياء بني اسرائيل) el-Esrârü'l-merfûa, s. 247; el-Masnû', s. 123.

"Âlimler peygamberlerin vârisleridirler (العلماء ورثة الانبياء)" el-Esrârü'l-merfûa, s. 247.

Ali el-Kârî'nin eserinde âlimlerle ilgili iki hadis art arda zikredilmiştir. "Ümmetimin âlimleri Benî İsrâîl'in peygamberleri gibidir." hadisi için Zerkeşi¹³⁸ Demirî, İbn Hacer ve Süyûtî¹³⁹ "lâ asle leh/lâ yu'feru lehû aslun" ifadesini kullanmışlardır.¹⁴⁰

İkinci hadisi ise Kütüb-i sitte'nin dört müellifi Ebû Dâvud, İbn Mâce, Tirmizî ve

133 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 102.

134 Şâmi, X, 370-371.

135 Ahmed b. Hanbel, 1671/V, 322; Şâmi, X, 370.

136 Hakîm et-Tirmizî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali (ö. 320/932), *Nevâdirü'l-usûl fi ma'rifeti ahbâri'-Resûl* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-II, Beyrut 1992, I, 165; Şâmi, X, 371.

137 Makrizî, XII, 211.

138 Zerkeşi, s. 167.

139 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, I, 148.

140 Sehâvî, s. 459. Ayrıca bk. Fettenî, s. 20; Şevkânî, s. 286.

Dârimî ile Ahmed b. Hanbel Ebü'd-Derdâ'dan rivayet etmiştir.¹⁴¹ Ali el-Kâri, "Âlimler peygamberlerin vârisleridir" hadisinin sıhhati konusunda, muhtemelen kaynakları yeterli bir bilgi verdiği için başka bir yorum zikretme gereği hissetmemiştir.¹⁴²

Bu iki hadis Şâmî'nin, rivayetlerin sıhhati ile ilgili tartışmalara ne denli vâkıf ve bu hadisleri eserlerine alma hususunda ne kadar titiz olduğunu ortaya koymak açısından son derece önemlidir. Şâmî, ilgili hadislere "Hz. Peygamber'in Hasâisi" başlığı altında 164. maddede geçmiş ümmetlerdekinden farklı olarak Hz. Peygamber'in ümmetinin âlimlerine bir ayrıcalık tanındığını izah ederken yer vermiştir. "Konu ile ilgili iki hadis vardır." diyerek art arda yukarıdaki iki hadisi zikretmiş ve ilk hadisin uydurma olduğunu İbn Hacer ve başka münekkitlerin ifade ettiğini, kendisinin de onlara katıldığını, asıl olanın ikinci hadis yani "Âlimler peygamberlerin varisleridirler" hadisi olduğunu ifade etmiştir.¹⁴³ Makrîzî ise hadis münekkitlerinin mevzû olduğunu söyledikleri birinci hadise eserinde yer vermemiştir. Mevzû olmadığı yönündeki görüş ağır basan ikinci hadisi ise senetsiz olarak "delâilün-nübüvve" kısmında, Hz. Peygamber'le geçmiş peygamberleri mukayese ettiği kısımda zikretmiştir.¹⁴⁴

3- "Ümmetimin ihtilâfı rahmettir (اختلاف امتي رحمة)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 108.

Beyhakî *el-Medhal* isimli eserinde İbn Abbas'tan naklen bu hadisi munkatı' olarak rivayet etmiştir.¹⁴⁵ İbn Hacer, bu sözün âlimlerin dilinde yaygın olmasına karşın gâlib olan görüşün, hadis olarak aslı olmadığı yönünde olduğunu bildirmiştir. Hattâbî ise, *Garîbü'l-Hadis* isimli eserinde başka bir konu bağlamında bu hadise yer vermiş ve bu hadis hakkında "Eğer doğru olsaydı ümmetin ittifakının da azap vesilesi olması gerekirdi." diyen iki kişiyi eleştirmiş ve hadisin aslı olduğunu düşündüğünü ilhâm edecek bir üslupla konuyu ele almıştır.¹⁴⁶ İbnü'l-Mülakkın bu hadisin merfû tarihini bulamadığını söylerken¹⁴⁷ hadis münekkitleri, senedi ve manasıyla ilgili pek çok

141 Ahmed b. Hanbel, 1585/V, 196; Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869), *es-Sünen* (nşr. Abdülgani Mîstû), I-II, Beyrut 2006, "Mukaddime", 32; Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi (ö. 275/889), *es-Sünen*, *Mevsû'atü'l-hadisî's-şerîf el-kütübü's-sitte içerisinde*, 3. Baskı, Riyad 2000, "İlim", 1; İbn Mâce, "Sünne", 17; Tirmizî, "İlim", 19.

142 Ali el-Kâri, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 247.

143 Şâmî, X, 337.

144 Makrîzî, IV, 208.

145 Beyhakî, *el-Medhal ilâ Kitabi's-Sünen* (nşr. Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî), Kuveyt 1985, s. 162-163.

146 Sehâvî, s. 70.

147 İbnü'l-Mülakkın Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali (ö. 804/1401), *Tezkiretü'l-muhtâc ilâ ehâdisi'l-Minhâc* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Beyrut 1994, s. 71.

tartışmayı eserlerine taşımışlardır.¹⁴⁸ Dolayısıyla hadis münekkitlerinin bir kısmı, bu rivayeti uydurma kabul etmişlerdir. Süyûtî, Nasr b. İbrahim el-Makdisî'nin bu hadisi *el-Hücce alâ tarîki'l-mehacce* isimli eserinde tahrîc ettiğini söylemiştir ki¹⁴⁹ Şâmî de eserinde bu hadise, ilgili kaynağı göstererek yer vermiştir.¹⁵⁰ Şâmî, bu rivayeti, Hz. Peygamber'in hasâisi ile ilgili olarak 10. ciltte, Hz. Peygamber'in ümmetine mahsus haller başlığı altında "İhtilafları rahmettir." bahsiyle vermiştir. Mu'cize, delâil ve hasâisle ilgili topladığı rivayetlerin sıhhatinin tartışmalı olduğunu baştan kabul ettiği 10. cilt dışında eserinin başka bir yerinde bu rivayete rastlanılmamıştır. Makrîzî ise eserinde bu hadise yer vermemiştir.

4- "Kim bir şey söyler de yanında birisi hapşırırsa işte o söylediği gerçektir. (من حدث حديثا فعتس عنده فهو حق)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 328.

Sehâvî; Ebû Ya'lâ,¹⁵¹ Dârekutnî, Taberânî¹⁵² ve Beyhakî'nin¹⁵³ merfû olarak bu hadisi rivayet ettiklerini söyledikten sonra tarîklerinden birisinin râvî Ebû'z-Zinâd nedeniyle münker olduğu söylemiş, ancak rivayetin başka tarîkleri de olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴ Süyûtî ise Nevevî'nin bu hadise hasen dediğini izahla hakkında "Bâtıldır." şeklinde hüküm verenlerin yanıldığını ifade etmiştir.¹⁵⁵ Hadis münekkitlerinin gerek isnadlarının sıhhati gerekse anlamı yönünden ihtilafa düştükleri¹⁵⁶ bu hadis, Şâmî tarafından özel olarak, Hz. Peygamber'in çeşitli konulardaki tutum ve davranışları bahsi altında 9. ciltte zikredilmiştir. Bu konunun üst başlığının "Hz. Peygamber'in daha önce zikredilenler dışındaki davranışları" olması oldukça dikkat çekicidir. Şâmî, 9. ciltten öncesinde de bu konuyu ele almıştır. Ancak o kısımda hakkında ihtilaf olduğunu bildiği bu hadisi zikretmemiş, tartışmalı hadisleri de işin içine katarak konuları ele aldığı 9. ciltten sonraya bırakmıştır. Hakîm et-Tirmizî'yi kaynak göstererek yaptığı nakilden sonra Şâmî, hadisin sıhhati ile ilgili ayrıca herhangi bir tartışmaya girmemektedir.¹⁵⁷ Makrîzî ise eserinde bu hadise yer vermemiştir.

148 Detaylı bilgi için ayrıca bk. Zerkeşî, s. 64; Fettenî, s. 90; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 108-110; Aclûnî, I, 66-68; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 108-110.

149 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 44.

150 Şâmî, X, 364.

151 Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsilî (ö. 307/919), *el-Müsned* (nşr. Hüseyin Selim Esed), I-XIII, Dimaşk 1984-1986, XI, 234.

152 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VII, 263.

153 Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid), I- XIII, Bombay 2008, XIII, 409-410.

154 Sehâvî, s. 643.

155 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 183, *el-Le'ali'l-masnû'a*, II, 243. Ayrıca bk. Fettenî, s. 165.

156 Görüşler için bk. Zerkeşî, s. 210-211; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 328.

157 Şâmî, IX, 366.

5- “Bana zâhire bakarak hüküm vermem emredildi. Gizlilikleri bilen ve onlarla hükmedecek olan Allah’tır (أمرت ان احكم بالظاهر والله يتولى السرائر)” *el-Esrârü’l-merfûa*, s. 134-135; *el-Masnû’*, s. 58.

Gerek Irakî gerek Mizzî, hadisin bu şekliyle aslı olmadığını söylerken İbn Kesîr, Hz. Peygamber’den “İnsanların kalplerinde olanı araştırmam emredilmedi.” şeklinde farklı lafızlarla, ancak bu anlamı destekleyen başka hadisler rivayet edildiğini ifade etmiştir.¹⁵⁸ Süyûtî bu şekliyle senedi olan merfû bir hadis olarak bir yerde rastlamadığını, bu sözün İmam Şâfi’ye ait olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁹

Şâmî bu hadise, 10. ciltte, “Hz. Peygamber’in Hasâisi” konusu bağlamında, “geçmiş peygamberlerden farklı olarak sadece Hz. Peygamber’e has olan nitelikler” başlığı altında 109. madde olarak “hem zâhir hem de batına göre hüküm verebilme özelliği” ile ilişkili olarak yer vermiştir.¹⁶⁰ Bu hususta âlimlerin farklı görüşlerine temas ederken Hz. Peygamber’in zahirle hükmettiğini söyleyen Şeyhülislam Takiyyüddin es-Sübki’nin görüşünü zikretmiş ve bu bağlamda Takiyyüddin es-Sübki’nin değerlendirmesinin bir parçası olarak senetsiz bir şekilde “Biz zahirle hükmederiz” ya da “Ben zahirle hükmederim, Allah gizlileri bilir ve onlarla hükmeder.” ve “Ben işittiğime göre hükmederim, kim ki yalan beyanda bulunur ve bu yüzden ben haklı olanın haksızlığına hükmedersem, yalan beyanda bulunan bilsin ki yaptığı cehennem ateşinden bir parça almaktan başka bir şey değildir.” hadislerine yer vermiştir. Nitekim Süyûtî de *el-Hasâisu’l-kübrâ* isimli eserinde es-Sübki’nin bu değerlendirmesini aynı lafızlarla eserinde zikretmiştir.¹⁶¹ Dolayısıyla bu rivayet ya da rivayetler, es-Sübki’nin, Hz. Peygamber’in zahirle hükmettiğini izah ederken senetsiz bir şekilde zikrettiği, Şâmî’nin de Hz. Peygamber’in hasâisi bağlamında zahir ve batınla hükmetme meselesini tartışırken Sübki’ye nispetle eserine aldığı rivayetlerdir. Ayrıca yine aynı ciltte “Ümmetinde Olmayıp Sadece Hz. Peygamber’de Olan Üstünlükler” bağlamında hadis formunda olmaksızın “Hz. Peygamber zahirle hükmetmekle emrolundu, gizlileri bilen ise Allah’tır” açıklaması yer almaktadır.¹⁶² Makrîzî ise eserinde bu hadise yer vermemiştir.

158 Zerkeşi, s. 70-71; Sehâvî, s. 162-163; Aclûnî, I, 221-223. Ayrıca bk. Fettenî, s. 186; Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 134-136.

159 Süyûtî, *ed-Dürerü’l-müntesire*, s. 54; Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 135.

160 Şâmî, X, 314-315.

161 Süyûtî, II, 329.

162 Şâmî, X, 434.

Makrîzî-Şâmî Mukayesesi

Delâil ve hasâis konusuna her iki müellif de eserlerinde genişçe yer vermişler ve bu konudaki rivayetlerin sıhhati hususunda pek çok tartışma olduğunu baştan beyan etmişlerdir. Nitekim Şâmî bu bölümde ele aldığımız 5 hadisten sadece “Abdal evliyâ zümresindedir.” rivayetini, mevzû olduğu belirtilen tarikiyle değil güvenilir kaynaklardaki tarikiyle sahih kabul etmiş, diğer rivayetlerin hadis münekkittince uydurma kabul edildiğini, aralarındaki tartışmalara da dikkat çekerek bildirmiş ve kendi kanaatini de bu yönde belirtmiştir. Makrîzî ise bu rivayetlerin hiçbirisine, mevzû olduğu söylenen senet ve metinlerle eserinde yer vermemiştir. Şâmî'nin, mu'cizeler bahsinden farklı olarak delâil ile ilgili rivayetlerin sıhhati hususunda, genel bir şüphe ihtimali ile yetinmediği ve özel değerlendirmeleri neticesinde de ilgili rivayetlerin sahih olmadığına hükmettiği görülmektedir. Bu kısımda Şâmî, tutumunu biraz daha netleştirmiş ve rivayetlerin olabirliğini ispata çalışmamıştır. Makrîzî ise bu bölümde de baştan beri sürdürdüğü kat'î tutumunu devam ettirmekte ve ilgili haberleri yok farzetmektedir.

c3) Listeleri Oluştururken Kullandığı Hadisler

Şâmî, kronoloji ve Hz. Peygamber'in günlük hayatına taalluk eden çeşitli konularda bahisler açıp rivayetleri sıraladıktan sonra, Hz. Peygamber'in eşyaları, binekleri, yediği yemekler, sağlıkla ilgili tavsiyeleri, görevlileri, ashâbının fazileti vb. hususlarda özel listeler oluşturmuştur. Burada özellikle Şâmî, öncesinde ilgili konu bağlamında, örneğin yediği yemekler başlığı altında sıhhatiyle ilgili problem olduğu için ele almadığı bir hadisi, eserinin sonundaki bu listeler kısmında zikretmiştir. Yani sıhhati hususunda şüphe bulunan hadisleri, son ciltlerde yer alan listelerle ilgili kısımlarda ele almış, çoğu zaman zayıf ya da uydurma olup olmadığı ile ilgili tartışmalara işaret etmiştir. İlgili rivayetler şu şekildedir:

1- “Karpuz ve faziletleri ile ilgili hadisler (البطيخ وفضائله)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 166; *el-Masnû'*, s. 77.

Zerkeşi, Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed'in karpuzun faziletleri ile ilgili bir risâle kaleme aldığını, ancak onun hadislerinin bâtil olduğunu söylemiştir.¹⁶³ Ebû Mûsâ el-Medinî, Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed et-Teymî'nin, bu hadisin bütün tarihlerinin zayıf olduğu görüşünde olduğunu söylemiştir. Nevevî ise karpuzla ilgili hadislerin aslının olmadığını söylemiştir.¹⁶⁴ Süyûtî de aynı görüştedir.¹⁶⁵ İbnü'l-Cevzî,

163 Zerkeşi, s. 155.

164 Sehâvî, s. 238; Aclûnî, I, 339. Ayrıca bk. Yukarıdaki iki dipnot.

165 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 217; *el-Leâli'l-masnû'a*, II, 177-178.

Hız. Peygamber'in karpuz yediği ile ilgili hadislerin sahih, karpuz yemenin fazileti ile ilgili hadislerin ise uydurma olduğunu söylemiştir.¹⁶⁶ Ali el-Kâri de bu görüştedir.¹⁶⁷

şâmî, karpuzun yararları ile ilgili hadise, Hız. Peygamber'in hayatındaki kişi ve eşyalarla ilgili adeta bir liste çalışması yaptığı 12. ciltte yer vermiştir. 11 ve 12. ciltlerin tamamını, şâmî'nin eseri açısından, diğer ciltlerdeki "uyarılar" kısımları gibi değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü, bu kısımda da şâmî, liste yapabilmek için rivayetleri, diğer ciltlerdeki gibi ince eleyip sık dokumamış, müsamahalı bir şekilde kullanmıştır. Yani, önceki ciltlerde Hız. Peygamber'in yemek yemesi ile ilgili bölümlerde sadece karpuzu yaş hurma ile birlikte yediği yönündeki sahih rivayetleri ele alırken,¹⁶⁸ 12. ciltte, Hız. Peygamber'in hadislerinden yola çıkarak bir ilaç listesi hazırladığı kısımda, ilk sırada karpuzaya yer vermiştir. Sonra da "Deylemî ve Râfi"den gelen bir rivayete göre" diyerek karpuzun faydalarını sıralayan bu hadisi zikretmiştir. Bu durum, eserini hazırlarken takip ettiği genel bir metot olduğu için de ayrıca, rivayetin sıhhati ile ilgili bir bilgi eklememiştir.¹⁶⁹ Makrîzî ise bu rivayete eserinde hiç yer vermemiştir.

2- "En şer sahibi olanlarınız bekârlarınızdır (مكبرازع مكراراش)" el-Esrârü'l-merfûa, s. 228.

İbnü'l-Cevzî el-Mevzû'ât'ta zikrederek mevzû olduğunu söylemiştir.¹⁷⁰ Ancak Süyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin böyle bir hüküm vermekle hata ettiğini söylemiştir.¹⁷¹ Hadis pek çok merfû tarikle rivayet edilmiştir.¹⁷² Sehâvî, hadisin farklı tariklerinde zayıf râviler bulunduğunu ancak mevzû denilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.¹⁷³ İbn Hacer, hadisin Ebû Hüreyre'den gelen bir tariki için münker derken¹⁷⁴ Süyûtî,

166 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 285-286. Ayrıca bk. Ebü'l-Fezâil Radıyyüddin Hasen b. Muhammed es-Sagâni (ö. 650/1252), *el-Mevzû'ât* (nşr. Necm Abdurrahman Halef), Dımaşk 1985, s. 70; şevkâni, s. 160.

167 Ali el-Kâri, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 166.

168 şâmî, VII, 208-209.

169 şâmî, XII, 218.

170 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, I, 258.

171 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 135.

172 Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826-27), *el-Musannef* (nşr. Habibürrahmân el-A'zamî), I-XI, Beyrut 1983, VI, 171; Ahmed b. Hanbel, 1563/V, 163; Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd*, XII, 260-261; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz), I-IX, Beyrut 2005, IV, 442.

173 Sehâvî, s. 403-404.

174 İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânidi's-semâniye* (nşr. Sa'd b. Nâsır b. Abdullâh el-'Aziz eş-şeseri ve ark.), I-XIX, Riyad 1998-2000, VIII, 284.

“Münker olmayan başka tarîkleri de var.” diyerek bunları zikretmiştir.¹⁷⁵ Şevkânî de Süyûtî'nin tahrîc ettiği bu hadislerle dikkat çekmiştir.¹⁷⁶ Ali el-Kârî de hadisin mevzû sayılamayacağı görüşündedir.¹⁷⁷

Şâmî bu hadise “Hz. Peygamber'in fetvâlarını” bir liste halinde sıraladığı 9. ciltte, Hz. Peygamber'le sahâbilerinden Ukâf b. Bişr arasında geçen bir konuşma bağlamında yer vermiştir. Buna göre Hz. Peygamber Ukâf'a evli olup olmadığını sormuş, olumsuz yanıt alınca “Cariyen var mı?” demiş, ona da olumsuz cevap verince maddi durumunu sorgulamış, zengin olduğunu öğrenince bu sefer “O zaman sen şeytanın kardeşlerindensin, hristiyan olsaydın onların rahiplerinden olurdun, bizde nikâh sünnettir, en şerhleriniz bekârlarıdır...” demiştir.¹⁷⁸ Makrizî bu rivayeti eserinde zikretmemiştir.

3- “İbrahim yaşasaydı nebî olurdu (لو عاش إبراهيم لكان نبيا)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 283.

Nevevî *Tehzîb* isimli eserinde bu hadisi “bâtıl” sığasıyla cerh etmiştir.¹⁷⁹ İbn Abdülber, “Eğer nebîlerin oğulları nebî olur düşüncesi doğru olsaydı Nûh (a.s.)'ın bütün oğullarının da nebî olması gerekirdi.”¹⁸⁰ diyerek rivayetin sahîh olmadığına işaret etmiştir. Ancak hadisi hasen bir isnadla Ahmed b. Hanbel Enes'ten,¹⁸¹ İbn Mâce ise isnad zincirindeki bir râvinin zayıf olduğu bir tarîkle İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.¹⁸² İbn Hacer de hadislerin kuvvetli tarîklerle rivayet edildiğini söyleyip, Nevevî ile İbn Abdülber'in düşüncesine katılmadığını ifade etmiştir.¹⁸³ Sehâvî hadisin bütün tarîklerini tahrîc edip İbn Hacer'in “Uydurma değildir.” şeklindeki görüşüne dikkat çekmiştir.¹⁸⁴ Ali el-Kârî de hadisin anlamının, Resûlullah'ın son peygamber

175 Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, II, 136.

176 Şevkânî, s. 120.

177 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 228.

178 Şâmî, IX, 290-291. Listeler kısmında yer vermek ve sıhhati ile ilgili ayrıca olumlu bir görüş bildirmemek suretiyle hadis hakkında zımnen de olsa olumsuz bir tavır takınan Şâmî'nin, hiç evlenmediği hususunu da burada hatırlamak anlamlı olacaktır. Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Şâmî, Şemseddin”, *DİA*, XXXVIII (İstanbul 2010), s. 330.

179 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî (ö. 676/1277), *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât* (nşr. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-II, Beyrut 2005, I, 177.

180 Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071) *el-İstîâb fî ma'rîfeti'l-ashâb* (nşr. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-IV, Beyrut 2002, I, 157.

181 Ahmed b. Hanbel, 850/III, 133.

182 İbn Mâce, “Cenâiz”, 27.

183 İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, X, 709-710.

184 Sehâvî, s. 547-548.

olmasıyla çelişmediğini ortaya koyan te'villere yer vermiştir.¹⁸⁵ Hadis münekkitlerinin çoğunluğu tarafından senet ve metin itibarıyla uydurma olamayacağı ifade edilen bu hadisi, Şâmî eserinde zikretmiştir. Hz. Peygamber'in ehl-i beytinin faziletlerini sıraladığı XI. cildin başında "İbrahim" bahsi altında önce bu rivayete, sahâbî sözü ve görüşü olarak yer vermiş, sonra İbn Mâce ve Beyhâkî'yi kaynak göstererek merfû hadis olarak zikretmiştir. Ardından Takiyyüddin es-Sübki'nin konuyla ilgili mülahaza ve değerlendirmelerini zikretmiş, İbrahim'in vahiy yaşına ulaşmamış olmasının, peygamberliğinin küçük yaşta gerçekleşmiş olmasına bir engel olmadığı şeklindeki kanaatini serdetmiştir.¹⁸⁶ Makrîzî, bu rivayeti doğrudan Hz. Peygamber'e dayandırıp hadis olarak değil, sahâbîlerin sözü ve değerlendirmesi olarak zikretmiştir.¹⁸⁷

4- "Ümmetimden hilalleyenler ne iyi kimselerdir (حبذا المخلون من امتي)" *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 192; *el-Masnû'*, s. 90.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivayet ettiği bu hadisi¹⁸⁸ Sagâni, abdest sırasında bir elin parmaklarını açıp diğer elin üzerine koyarak parmak aralarını ıslatmak ya da yemekten sonra dişlerin arasını temizlemek olarak şerh etmiş ve uydurma olduğunu söylemiştir.¹⁸⁹ Ancak Ali el-Kârî, hadisin senet olarak da mana olarak da uydurma olamayacağı görüşündedir. Ali el-Kârî, hilallemek ile kastedileninin abdest alırken bir elin parmaklarıyla diğer elin parmaklarını iç içe geçirerek suyun parmak aralarına girmesini sağlamak olduğunu, aynı şeyin sakalı ıslatırken de yapılabileceğini, bunun müekked sünnet olduğunu ortaya koyan pek çok rivayet bulunduğunu söylemiştir.¹⁹⁰ Ali el-Kârî'nin *el-Masnû'*unu şerh eden Abdülfettâh Ebû Gudde de bu hadisin uydurma olduğunu söylemenin mümkün olmadığını söylemiştir.¹⁹¹

Şâmî, Sagâni'nin uydurma dediği için eleştirildiği bu hadisi, Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili önerilerinin sıralandığı bir liste içinde, diş temizliğine verdiği önem bağlamında zikretmiştir. Ebû Eyyûb el-Ensâri'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber bir mecliste "Ümmetimden hilalleyenler ne güzeldir!" demiş, ne kastettiği sorulunca da kastettiğinin diş temizliğini olduğunu söylemiş sonra da eklemiştir: "İnsanın hiç yanından ayrılmayan iki meleğin görmekten en çok hoşlanmadığı şey,

185 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 283-285.

186 Şâmî, XI, 25-26.

187 Makrîzî, V, 340.

188 Ahmed b. Hanbel, 1733/V, 416. Ayrıca bk. Ebû Ya'lâ, *el-Mu'cem* (nşr. Hüseyin Selim Esed-Abduh Ali Kûşek), Beyrut 1989, I, 76; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, II, 344; Heysemî, I, 539.

189 Fetteñî, s. 30-31; Aclûñî, I, 412; Şevkânî, s. 11.

190 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 192.

191 Ali el-Kârî, *el-Masnû'*, s. 90.

mü'minin namaz için kalktığında dışlarının arasında yemek artığı olmasıdır.”¹⁹² Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

5- “*Hem dünyadakilerin hem de ahirettekilerin en kıymetli yemeği ettir* (سعيد طعام اهل الدنيا والآخرة اللحم)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 223.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde geçen bu rivayet¹⁹³ İbnü'l-Cevzî dışındaki münekkitlerin çoğu tarafından mevzû değil, zayıf kabul edilmiştir.¹⁹⁴ İbn Hacer, mevzû kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Sehâvî hadisin, Hz. Peygamber'in etle ilgili olumlu söz ve yaklaşımlarını ortaya koyan pek çok şahidi olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵ Fettenî değerlendirmesinde, Şâfiî'nin et yemenin aklı güçlendireceği ile ilgili sözüne yer vermiştir.¹⁹⁶ Şâmî, münekkitlerin çoğunluğu tarafından uydurma olmadığı söylenen bu hadise, yukarıdaki pek çok örneğinde görüldüğü üzere yine topladığı bilgileri listeler halinde derlediği 12. ciltte yer vermiştir. Hz. Peygamber'in sözlerinden yola çıkarak bir ilaç listesi çıkardığı kısımda, et bahsinde Ebû Hüreyre'den rivayetle Beyhakî ve Ebû Nuaym'ı kaynak göstererek bu hadise yer vermiştir.¹⁹⁷ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

6- “*Namaz dinin direğidir* (الصلاة عماد الدين)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 238.

İbnüs-Salâh bu hadisi “gayr-ı ma'rûf”, Nevevî, “münker, bâtil” diyerek cerh etmişken Sehâvî, merfû ya da sika râvilerle gelmiş mürsel isnadları olduğunu söyleyerek bunları eserinde zikretmiştir.¹⁹⁸ Şevkânî, Firuzâbâdî'nin zayıf olduğunu bildirdiğini söylemiştir.¹⁹⁹ Münâvî, İbn Hacer'in bu hadisi, bâtil olduğu için değil ama zayıf olduğu için reddettiğini bildirmiştir.²⁰⁰ Süyûtî, Deylemî'nin Hz. Ali'den rivayet ettiğini söylemekle yetinmiştir.²⁰¹ Ali el-Kârî de hadisin sıhhat durumu ile

192 Şâmî, XII, 208.

193 İbn Mâce, “Et'ime”, 27; İbn Kayyim el-Cevziyye Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 751/1350), *Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-'ibâd* (nşr. Muhammed el-Enver Ahmed el-Baltacı), I-IX, Beyrut 2000, VII, 616; Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nüriddîn el-Münâvî (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sagîr* (nşr. Hamdi ed-Demirdâş Muhammed), I-XIII, Mekke 1998, VII, 3575.

194 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 302.

195 Sehâvî, s. 393-394.

196 Fettenî, s. 145; Ali el-Kârî, s. 223; Aclûnî, I, 559-560.

197 Şâmî, XII, 225.

198 Sehâvî, s. 427.

199 Şevkânî, s. 27; Ayrıca bk. Fettenî, s. 38.

200 Aclûnî, II, 31.

201 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 139.

ilgili, Deylemî'nin ve Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân* isimli eserinde²⁰² Hz. Ömer'den zayıf bir senetle bu hadisi rivayet ettikleri dışında bir bilgi vermemiştir.²⁰³ Şâmî, Hz. Peygamber'in fetvalarını liste halinde sunduğu 9. ciltte "Beyhakî'nin *Şuab* isimli eserinde Hz. Ömer'den şöyle bir rivayet yer almaktadır." diyerek bir sahâbinin "İslâm'da Allah'ın en çok sevdiği şey nedir?" sorusu üzerine Hz. Peygamber'in "Vaktinde kılınan namazdır, namazı terkedenin koruyucusu yoktur, namaz dinin direğidir." dediğini rivayet etmiştir.²⁰⁴ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

7- "Akşam yemeğini terk etmek ihtiyarlık ve düşkünlüğe sebep olur (ترك العشاء محرمة)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 172.

Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh* isimli eserinde "En kalitesizinden bile olsa bir avuç hurma ile akşam yemeği yiyin, akşam yemeğini yememeyi alışkanlık haline getirmek düşkünlüğe sebep olur" hadisine yer vermiş ve senedindeki Anbese'nin zayıf, Abdülmelik b. Allâk'ın da meçhul olduğunu söyleyerek, sadece bu tarikle bildikleri hadisin münker olduğuna hükmetmiştir.²⁰⁵ Zerkeşî, Sagânî'nin bu hadisin mevzû olduğunu söylediğini bildirmiştir.²⁰⁶ İbnü'l-Cevzî hadisi *el-Mevzû'ât*'da zikretmiştir.²⁰⁷ Sehâvî ise Sagânî'nin verdiği bu hükmü ihtiyatla karşılamış ve bu hadisin, Hz. Peygamber'in az yemeyi teşvik eden diğer hadislerle çeliştiğini düşünmemek gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁸ Süyûtî, İbnü'n-Neccâr'ın *Târîh*'inde hadisin, Enes b. Mâlik'ten gelen farklı bir tarikini bulduğunu söyleyip tahrîc etmiştir.²⁰⁹ Kuteybî, bu sözün insanlar arasında çok meşhur olduğunu ancak "İlk Resûlullah mı söyledi yoksa ondan evvel de cârî miydi?", bunu bilmediğini ifade etmiştir.²¹⁰ Ali el-Kârî, bütün bu değerlendirmelerin sonunda, kaynaklarına atıfla bu hadisin bir aslı olduğunu ifade etmiştir.²¹¹

202 Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, V, 199.

203 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 238.

204 Şâmî, IX, 224, 242.

205 Tirmizî, "Et'ime", 46. Ayrıca bk. İbn Mâce, "Et'ime", 54; Ebû Ya'lâ *el-Müsned*, VII, 314; İbn Kayyim *el-Cevziyye*, VI, 309; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 172-173.

206 Sagânî, s. 78; Zerkeşî, s. 147; Ayrıca bk. Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 95.

207 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, III, 36.

208 Sehâvî, s. 257-258; Aclûnî, I, 367.

209 Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, II, 216-217.

210 İbnü'l-Esir Ebû's-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî garibi'l-hadis* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), I-V, Kahire 1963, V, 261; Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî (1865-1935), *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî* (nşr. Muhammed Abdülmuhsin el-Kutbî, I-X, Kahire 1935, V, 589.

211 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 173. Ayrıca bk. Sofuoğlu, s. 58-59. Naşir Muhamed b. Latif es-Sabbâğ'ın diğer pek çok hadiste olduğu gibi Ali el-Kârî'ye Tirmizî'ye atıfla "Ama bu

Şâmî, bu rivayete 12. ciltte, Hz. Peygamber'in yeme içme düzeni ile ilgili tavsiyeleri bağlamında yer vermiştir. İlgili hadisin başında "Ebu Nuaym Tıb isimli kitabında Enes'ten naklen şöyle rivayet etmiştir." diyerek yukarıdaki rivayeti zikretmiştir. Sıhhati vs. hususunda herhangi bir açıklama yapmamıştır.²¹² Makrîzî ise bu rivayete eserinde yer vermemiştir.

8- "Mercimek 70 peygamber tarafından takdîs edilmiştir, sonuncuları da Hz. İsa'dır (قدس العدى على لسان سبعين نبيا آخرهم عيسى عليه السلام)" el-Esrârü'l-merfûa, s. 256; el-Masnû', s. 129.

Bu hadisi İbnü'l-Medîni,²¹³ mevzû olduğuna işaret etmek amacıyla "bâtıl" sıgasıyla cerh ederken, Şevkânî uydurma olduğunu söylemiş,²¹⁴ Süyûtî hadisin bütün tariklerini tahrîc ederek senetlerdeki râvîlerin metruk olduğunu bildirmiş,²¹⁵ İbnü'l-Cevzî *el-Mevzû'ât*'ta zikretmiş,²¹⁶ Ali el-Kârî de münekkitletin görüşlerine katıldığını bildirmiştir.²¹⁷

Şâmî, bu rivayete eserinin yalnızca XII. cildinde, Hz. Peygamber'in söylediği sözlerden yola çıkarak ilaç isimlerini zikrederken değinmiştir. 9-12. ciltlerdeki rivayetleri toplarken Şâmî'nin gözettiği esaslara yukarıda değinmiştik. Şâmî burada küçük lafız farklılıklarıyla Ebû Nuaym'ı kaynak göstererek "Size mercimeği tavsiye ediyorum, o yetmiş peygamber tarafından takdîs edilmiştir." rivayetine yer vermiştir.²¹⁸ Dikkat çeken husus, "şeyhimiz" dediği Süyûtî'nin mevzû olduğunu beyan ettiği bir rivayeti 12. ciltte bile olsa hakkında hiçbir değerlendirme yapmadan eserine almış olmasıdır. Bunun nedeni, eserinin bu son iki cildinde sıhhatinden emin olmadığı rivayetleri zikretmiş olmasıdır. Aksi takdirde eserinin daha önceki bölümlerinde hâkim olan üslup gereğince, en azından Süyûtî'nin görüşünü izah edip onun görüşüne katılıp katılmadığını da açık bir şekilde beyan etmesi gerekirdi. Makrîzî ise bu rivayeti eserinde zikretmemiştir.

münker olan bir asıldır." diyerek katılmadığı dikkatleri çekmektedir.

212 Şâmî, XII, 141.

213 Sehâvî, s. 485-486; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 157.

214 Şevkânî, s. 161.

215 Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a*, II, 179-180.

216 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 295.

217 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 256-257.

218 Şâmî, XII, 224.

9- “Kim aşure günü gözüne ismid sürmesi sürerse bir daha gözünde iltihap olmaz. (من أكتحل يوم عاشوراء بالائمه لم ترمد عينه أبدا)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 320.

Hâkim merfû olarak İbn Abbas'tan naklen rivayet etmiş ancak “münker” olduğunu söylemiştir. Böyle bir uygulamanın Hz. Peygamber döneminde olmadığını, Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra başlayan bir bidat olduğunu ifade etmiştir.²¹⁹ Sehâvî ve İbnü'l-Cevzî, mevzû olduğunu söylemişlerdir.²²⁰ Ali el-Kârî ise Süyûtî'nin bu hadise *Câmiussagîr* isimli eserinde yer verdiğini ve Süyûtî'nin bu eserine uydurma hadisleri almadığının bilindiğini, bu yüzden Süyûtî'ye göre hadisin mevzû olmadığını, kendisinin de zayıf olduğunu düşündüğünü söylemiştir.²²¹ Şâmî, bu hadisi konuları anlattığı asıl metinde değil yine 12. ciltte, Hz. Peygamber'in tedavi yöntemlerini anlattığı kısımda göz tedavisi bağlamında, Beyhakî'nin *Şuab* isimli eserini kaynak göstererek zikretmiş, sıhhati ile ilgili herhangi bir tartışmaya girmemiştir.²²² Makrîzî'nin eserinde bu rivayet yer almamaktadır.

10- “Kim aşık olur, iffetli davranır ve aşkını kimseye söylemezse şehit olarak ölür (من عشق فف فكم فمات مات شهيدا)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 338.

Pek çok tarikle merfû olarak nakledilmiş olan bu hadis, Süyûtî'nin de tahrîc ettiği üzere Hâkim'in *Târîhu Nisabur*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdad*²²³ ve İbn Asâkir'in *Târîhu Dımaşk*²²⁴ isimli eserlerinde yer almıştır.²²⁵ Hadis münekkitlerinin bir kısmının farklı tariklerini tahrîc ettikten sonra açıkça “Mevzûdur ya da değildir.” şeklinde görüş bildirmedığı bu hadisi²²⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, şehâdetin ulvî bir makam olduğunu söyleyerek kesin bir dille reddetmiştir.²²⁷ Şâmî bu hadisi, Hz. Peygamber'in sözlerinden yola çıkarak ilaçları derlediği 12. ciltte, “aşkın ilacı” başlığı ile Hatîb el-Bağdâdî'yi kaynak göstererek zikretmiş, sıhhati hakkında da herhangi bir açıklama yapmamıştır.²²⁸ Makrîzî ise eserinde bu hadise yer vermemiştir.

219 Zerkeşi, s. 159.

220 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 203-204; Sehâvî, s. 632-633.

221 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 321.

222 Şâmî, XII, 180.

223 Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, I- XIV, Medine t.y, XII, 479.

224 İbn Asâkir Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetillâh ed-Dımaşkî (ö. 571/1176), *Târîhu medîneti Dımaşk* (nşr. Muhibbüddîn Ebû Saîd), Beyrut 1995, I-LXXX, XLIII, 195-196.

225 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 185.

226 Sehâvî, s. 658-659; Aclûnî, II, 263-264.

227 İbn Kayyim el-Cevziyye, VI, 370-372.

228 Şâmî, XII, 193.

11- “Borç tasasından başka tasa, göz ağrısından başka ağrı yoktur (لا هم الا هم الدين ولا جمع الا وجمع العين)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 369.

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ta²²⁹ ve *el-Mu'cemü's-sagîr*'de²³⁰ rivayet ettiği hadisin senedindeki Karîn b. Sehl, zayıf ya da kezzâb sîgasıyla cerh edilmiştir.²³¹ Beyhakî hadisin münker olduğunu söylemiştir.²³² Zerkeşî, Ahmed b. Hanbel'in bu hadis hakkında “aslı yoktur” dediğini ifade etmiştir.²³³ Şevkânî, İbn Adî'nin “İsnâdî da metni de bâtıldır; Ezdî'nin senedindeki Sehl b. Karîn yalancıdır.” dediğini bildirmiştir.²³⁴ Sagânî *Mevzû'ât*'ta zikretmiştir.²³⁵ Süyûtî ise hadisin mevkûf başka şahitleri olduğunu söylemiştir.²³⁶ Ali el-Kârî, İbnü'l-Medinî'nin “Aslı yoktur.” dediği 5 hadis içerisinde bu hadisin de zikredildiğini söylemekle yetinmiştir.²³⁷ Şâmî, bu rivayeti, sıhhati hususunda problemlili olanları bir arada derlediği 12. ciltte, Hz. Peygamber'in göz rahatsızlıkları ile ilgili söz ve uygulamalarını derlerken Ebû Nuaym'ı kaynak göstererek zikretmiş, sıhhati ile ilgili herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.²³⁸ Makrîzî, eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

12- “Ashabıma sövmek, affolunmayacak bir günahdır (سب اصحابي ذنب لا يغفر)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 218; *el-Masnû'*, s. 110.

İbn Teymiye, Nisâ sûresi 48. âyeti²³⁹ şahit göstererek bu hadisin uydurma olduğunu söylemiştir.²⁴⁰ Diğer hadis münekkitleri İbn Teymiye'nin değerlendirmesini nakletmek ile yetinmişlerdir.²⁴¹ Ali el-Kârî ise eğer senet ve metin olarak sahîh ise manası te'vil edildiğinde, bu çelişkinin ortadan kalkacağını söylemiştir. Buna göre Ali el-Kârî, “Kim ashabıma söverse onları dövün, kim de bana söverse onu öldürün.”

229 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VII, 38.

230 Taberânî, *el-Mu'cemü's-sagîr*, I-II, Beyrut 1983, II, 31.

231 Heysemî, III, 44-45.

232 Sehâvî, s. 728.

233 Aclûnî, II, 369.

234 Şevkânî, s. 148.

235 Sagânî, s. 41.

236 Süyûtî, *el-Leâi'l-masnû'*, II, 126; Fettenî, s. 140.

237 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 369-370.

238 Şâmî, XII, 181.

239 İlgili âyetin meâli şu şekildedir: “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah) ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.” Nisâ 4/48.

240 İbn Teymiye Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm (ö. 728/1328), *Mecmû'u'l-fetâva* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım) I-XXXVII, Riyad 1991, III, 290.

241 İbn Arrâk, I, 320; Fettenî, s. 92; Şevkânî, s. 386.

hadisi ile birlikte düşünülduğünde bu hadiste “affedilmez” kelimesiyle kastedilenin, mûsamaha gösterilmez olduğunun ortaya çıkacağını ve bununla ilgili müstakil bir risale kaleme aldığını söylemiştir.²⁴²

Şâmî, ümmetinin Resûlullah’a karşı olan vazifelerini sıralarken, Hz. Peygamber’e kötü söz söylemenin hükmünü açıkladığı 12. ciltte aynı rivayete yer vermiştir.²⁴³ Şâmî ayrıca, 11. ciltte, insanların Hz. Peygamber’e karşı ödev ve sorumluluklarını sıraladığı bir bölümde “Kim ashabıma söverse Allah’ın, peygamberlerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Allah onun tevbesini ve fidesini kabul etmeyecektir.” şeklinde, Deylemî’nin Câbir’den rivayet ettiği hadise yer vermiştir.²⁴⁴ Ayrıca Hz. Ebû Bekir’le Hz. Ömer’in ortak faziletlerini zikrettiği kısımda “İbnü’n-Neccâr Enes’ten, İbn Asâkir ve Deylemî Câbir’den ve İbn Adi Enes’ten” tarikiyle, “Kim ashabıma söverse Allah’ın lâneti üzerine olsun, kim de benim hakkım için onları korursa ben de onu ahiret gününde korurum.” hadisine yer vermiştir.²⁴⁵ Bu rivayet, Ali el-Kârî’nin uydurma hadislerle ilgili kitabına konu olan yukarıdaki hadisle lafız olarak birebir uyuşmamakta, bazı noktalarda ise anlam olarak bir bütünlük arz etmektedir. Şâmî, çeşitli konu başlıkları altında ele aldığı bu hadislerin kaynaklarını zikretmiş, ancak sıhhati ile ilgili herhangi bir konuya değinmemiştir. Makrîzî’nin eserinde uydurma olduğu iddia edilen yukarıdaki hadis değil, Ali el-Kârî’nin şahit olarak gösterdiği “Kim ashabıma söverse onu dövün...” hadisi yer almaktadır.²⁴⁶

Makrîzî-Şâmî Mukayesesi

Makrîzî’nin eserinde 6-10. ciltler arasında Hz. Peygamber’in sosyal hayatına dair bilgiler, listeler şeklinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak bu listelerin, Şâmî’nin 11-12. ciltlerdeki listeleriyle bir benzerliği bulunmamaktadır. Daha ziyade Şâmî’nin, Hz. Peygamber’in sosyal hayatıyla ilgili sahih olduğunu düşündüğü rivayetleri derlediği 7-9. ciltlerin karşılığıdır. Çünkü yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Makrîzî, Hz. Peygamber’in sosyal hayatıyla ilgili güvenilir rivayetleri, bahsi geçen ciltler arasında listeler oluşturarak sıralamış, Şâmî gibi eserinin sonunda ayrıca, ihtilafı rivayetleri de katarak daha uzun listeler oluşturma yoluna gitmemiştir. Bu nedenle de Şâmî’nin sıhhat problemi olduğunu bildiği, eserinin son iki cildinde toplayıp diğer bölümlerinde zikretmediği bu on iki rivayetten hiçbirisine Makrîzî eserinde yer vermemiştir. Burada “Uyarılar” kısmının bir devamı karşımıza çıkmaktadır. Şâmî, önceki bölümlerde şüpheli gördüğü ancak yok farzedemediği

242 Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a*, s. 219.

243 Şâmî, XII, 30.

244 Şâmî, XI, 449.

245 Şâmî, XI, 246.

246 Makrîzî, IX, 209.

rivayetleri özel başlıklar altında dahi olsa incelemeye tabi tutmakla yetinmemiş, bir de eserinin sonunda bu rivayetlerden yararlanarak listeler oluşturmuştur. Makrîzi ise baştan beri şüpheli rivayetleri yok sayma tavrını sürdürmüş, hazırladığı listelerde uydurma olduğu şüphesi bulunmayan rivayetleri kullanmıştır. Burada her iki müellif açısından da istikrarlı bir tutum dikkatleri çekmektedir.

d) Hadis Münekkitleriyle İttifak Ettikleri Rivayetler

Buraya kadar Şâmî'nin hakkında uydurma olduğuna dair verilmiş hükümler bulunan ancak kendisinin uydurma olduğunu düşünmediği rivayetler ile uydurma olabileceğini bilerek ve gerekli uyarılarda bulunarak eserine aldığı rivayetleri inceledik. Şimdi ise hadis münekkitleriyle, uydurma olduğu hususunda ittifak ettiği rivayetleri ele alacağız.

1- *“Dağlama, tedavide en son başvurulacak yöntemdir (آخر الطب الكي).”*
el-Esrârü'l-merfûa, s. 100, el-Masnû; s. 50.

Hadis münekkitlerinin çoğunluğu bu sözün hadis değil Arap darb-ı meseli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.²⁴⁷ Şâmî eserinde Hz. Peygamber dönemindeki tedavi yöntemlerini “hacamat, bal şerbeti ve dağlama” olarak sıralayıp bu sonuncusunu, yani dağlamayı sevmediği ve çok mecbur kalmadıkça tercih etmediği ile ilgili Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetleri zikretmiştir.²⁴⁸ Müellif Hz. Peygamber'in dağlama ile ilgili söz ve uygulamalarını açıklarken, hastaya yaşattığı ızdırab nedeniyle bir tedavi yöntemi olarak tavsiye edilmediğini izah etmiş ve “Zaten bir Arap darb-ı meseli de “Dağlama, tedavide başvurulacak en son yöntemdir.” demektedir.” diyerek yukarıda zikrettiğimiz ve mevzû olduğunda ittifak edilen sözün, Hz. Peygamber'e ait olmadığını, bir Arap darb-ı meseli olduğunu açıkça tasrîh etmiştir.²⁴⁹ Ayrıca, Hz. Peygamber'in dağlama yerine, ısıtılan bir bezin yaraya konulup pansuman yapılarak (tekmîd) kişinin rahatlatılmasını tavsiye ettiği ile ilgili de bir rivayete yer vermiştir.²⁵⁰ Makrîzî ise bu rivayetlere eserinde yer vermemiştir.

Sonuç olarak mevzû olduğu hususunda hakkında ihtilaf bulunmayan bu söz, Şâmî'nin eserinde bir Arap darb-ı meseli olarak yer almıştır.

247 Sehâvî, s. 39; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 100; Aclûnî, I, 14.

248 Şâmî, XII, 147-148, 158-159.

249 Şâmî, XII, 160.

250 Şâmî, XII, 145.

2- “Dilsiz sarıktan²⁵¹ Allah’a sığınırım (اعوذ بالله من عمامة صماء)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 123; *el-Masnû'*, s. 56.

“Yahudilere muhalefet edin, sarıkların kuyruğunu muhakkak sarkıtın, çünkü sarığı kuyruksuz sarmak yahudilerin adetlerindedir (خالقوا اليهود فلا تصمموا فإن تصميم العمام من زي اليهود)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 198; *el-Masnû'*, s. 98.

Süyûti ve diğer münekkitler, “Aslı yoktur.” demişlerdir.²⁵² Şâmî, Hz. Peygamber’in sarık sarması ile ilgili hususları incelediği 7. ciltte, ilgili sahîh rivayetleri sıraladıktan sonra “uyarılar” kısmında şu bilgileri vermektedir: “Kâmus müellifi Buhârî şerhinde, Hz. Peygamber’in sarık sarma âdetini açıklarken, Resûlullah’ın “Yahudilere muhalefet edin, sarıklarınızı kuyruksuz sarmayın, çünkü ehl-i kitâb sarıklarını kuyruksuz sarar.” buyurduğunu söylemiştir. İbnü’s-Salah ise fetvalarında, Hz. Peygamber’in bizzat kendisinin sarığını her zaman böyle sardığına dair rivayet bulamadığını, ancak sahâbilerin sarıklarını sararken uçlarını sarkıttığının bilindiğini, “Sağır sarıktan Allah’a sığınırım.” ve “Yahudilere muhalefet edin.” hadislerinin ise uydurma olduğunu, aslı olmadığını söylemiştir.”²⁵³ Makrîzî ise bu rivayetlere eserinde yer vermemiştir.

3- “Âdem su ile çamur arasında bir haldeyken ben nebî idim (كنت نبيا و آدم بين الماء والطين)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 268; *el-Masnû'*, s. 142.

“Âdem yokken, su yokken, çamur yokken ben nebî idim.” rivayetiyle “Âdem su ile çamur arası bir haldeyken ben nebî idim.” rivayetlerinin genel olarak mevzû olduğu kabul edilmiştir.²⁵⁴ Ancak bu rivayetlerle “Âdem ruh ile cesed arasında iken ben peygamberdim.” sahîh hadisi birbirine karıştırılmamalıdır. Zira bu ikinci hadis, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Hâkim, İbn Hibbân, Tirmizî vb. pek çok âlim tarafından, sahîh olduğu söylenerek rivayet edilmiştir.²⁵⁵

Şâmî, hadis münekkitlerinin bu görüşlerini, eserinin birinci cildinde, Hz. Peygamber’in kronolojik olarak hayatı ile ilgili konulara girmeden önce, onun bir

251 Şâmî’nin tartıştığı konulardan kastedilenin sarığın ucunu omuzdan aşağı sarkıtmak olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Şâmî, VII, 278.

252 Süyûtî, *el-Hâvî li’l-fetâvâ* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), I-II, Kahire 1959, I, 470-471; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû’a*, s. 123; Aclûnî, I, 166.

253 Şâmî, VII, 278.

254 Zerkeşî, s. 172; Sehâvî, s. 520-521; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 163; Fettehî, s. 86; Aclûnî, II, 132.

255 Ahmed b. Hanbel, 1170/IV, 66; Buhârî *et-Târihü'l-kebîr*, I-VIII, Haydarabad 1362, VII, 374; Tirmizî, “Menâkıb”, 1; Hâkim, II, 665. Ayrıca bk. Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû’a*, s. 268-269.

peygamber olarak faziletini, peygamberliğinin delillerini izah ederken oldukça geniş bir şekilde ele almıştır. Burada Şâmî, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) Hz. Âdem'e ruh üflenmeden önce peygamber olduğunu izah için önce, "Âdem ruh ile ceset arasındayken" şeklinde gelen sahîh hadisleri zikretmiştir. Sonra "uyarılar" kısmında halk arasında dolaşan "Âdem su ile çamur arasındayken ben peygamberdim" ya da "Âdem, su ve çamur yokken ben nebî idim." rivayetlerinin aslı olmadığını izah ettikten sonra "Âdem ruh ile cesed arasındayken" ifadesinin delâleti ile ilgili ayrıntılı başka tartışmalara girmiştir.²⁵⁶ Eserinin diğer bölümlerinde de yeri geldikçe hadisleri kısaca zikretmiş, "Daha önce tafsilatlı bir şekilde ele aldık." diyerek birinci cilde göndermelerde bulunmuştur.²⁵⁷ Makrîzî ise aynı bağlamda "ruh ile ceset arasındayken" lafzıyla gelen rivayetleri sıralayıp kaynakları ve sıhhatleri hakkında bilgi verdikten sonra, açıklama sadedinde senetsiz olarak "Su ile çamur arasındayken" rivayetine yer vermiştir.²⁵⁸

4- "Gül, Hz. Peygamber'in terinden yaratılmıştır (ان الورد خلق من عرق النبي عليه الصلاة والسلام)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 151; *el-Masnû*; s. 70.

Nevevî ve İbn Hacer el-Askelânî, bu hadisin mevzû olduğunu söylemiştir.²⁵⁹ Süyûtî, İbn Asâkir'in de mevzû olduğunu söylediğini ifade etmiştir.²⁶⁰ Şâmî, Hz. Peygamber'in peygamber olarak vasıflarını açıkladığı 2. ciltte, "teri ve güzel kokusu" ile ilgili bahsin "uyarılar" kısmında halkın arasında hadis diye dolaşan "Gül Resûlullah'ın terinden yaratıldı." sözünün aslı olmadığını, bâtıl olduğunu ve bu durumu İbn Asâkir, Nevevî, İbn Hacer, Süyûtî ve diğer münekkitlerin ortaya koyduğunu izah etmiştir. Sonrasında Deylemî'nin *Müsned*'inde bu rivayete yer verdiğini, Dârekutnî'nin bu rivayetteki Mekkî b. Bendâr'ın hadis uyduran bir kimse olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Ayrıca bu rivayetin batıl olan farklı tariklerini, *İthâfû'l-lebîb fî beyâni mâ vudîa fî mi'râci'l-Habîb* isimli eserinde ortaya koyduğunu ifade etmiştir.²⁶¹ Makrîzî ise bu rivayete eserinde hiç yer vermemiştir.

5- "Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır (اول ما خلق الله العقل)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 154.

Sehâvî, rivayetin bir tarihinin senedindeki İbnü'l-Muhabber'in "kezzâb" olduğunu söylemiştir. İbn Hacer de "Allah'ın yarattığı ilk şeyin kalem" olduğunu

256 Şâmî, I, 79-81.

257 Şâmî, II, 293, III, 169-170, X, 274, XI, 26, 215.

258 Makrîzî, III, 119, 169-173.

259 Zerkeşi, s. 197; Sehâvî, s. 216; Fettenî, s. 161; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 151.

260 Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 219.

261 Şâmî, II, 88.

bildiren hadisin bu rivayetten daha kuvvetli olduğunu söylemiştir.²⁶² Sagâni, uydurma olduğunu belirtmiştir.²⁶³ Süyûti, hadisin bütün tarîklerini eserinde tahrîc etmiştir.²⁶⁴ Şâmî, Hz. Peygamber'in manevî nitelikleri ile başladığı 7. ciltte, Resûlullah'ın dehâsına değinirken, her zamanki usulü üzere sağlam bulduğu rivayetleri konu bağlamında ele aldıktan sonra "uyarılar" kısmında "Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır, Allah ona "Gel!" dedi, geldi, "Dön!" dedi, döndü. Bunun üzerine Allah, "İzzetim ve celâlim üzerine senden daha şerefli bir varlık yaratmadım, seninle alırım, seninle veririm." rivayetine yer vermiş ve bu hadisi İbn Adi ve Ukayli'nin *ed-Duafâ* isimli eserlerinde, Ebû Ümâme'den, Ebû Nuaym'ın da Hz. Âişe tarîkiyle rivayet ettiğini söylemiştir. Sonra da bu rivayetlerin, başka eserlerinde de açıkladığı üzere vâh derecesinde zayıf rivayetlerden olduğunu söylemiştir.²⁶⁵ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

6- "Dünya sevgisi her hatanın başıdır. (حب الدنيا رأس كل خطيئة)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 188.

Süyûti'nin ifadesiyle hadis âlimlerince mevzû olarak görülen bu rivayet için,²⁶⁶ Cüdebel el-Beceli'nin ya da Hz. İsa'nın sözü olduğunu söyleyenler vardır. Mürsel olarak Hasan-ı Basri'ye, Hz. Ali'ye, Mâlik b. Dînâr'a dayandırılmıştır. Merfû senedi yoktur.²⁶⁷ Şâmî, ilgili rivayete Hz. Peygamber'in yakınlarının faziletlerine yer verdiği 11. ciltte, yeğeni İbn Abbâs'ın faziletlerini ta'dât ederken yer vermiştir. Buna göre İbn Abbâs'ın söylediği sözlere örnek verirken, şeytanın dirhem ve dinarı çok sevdiğini, onlar vesilesiyle insanları kolayca kandırdığını izah ettiği bir konuşmasının sonunda "Çünkü dünya ve dirhem sevgisi her türlü hatanın başıdır." demiştir. Dolayısıyla Şâmî'nin zikrettiğine göre bu söz, Hz. Peygamber'in değil, İbn Abbâs'ın kendi sözüdür.²⁶⁸ Makrîzî ise bu rivayete eserinde yer vermemiştir.

7- "Ebrâr zümresinden olanların yaptıkları iyi ameller, ancak mukarrebûn zümresinin hatalarına denk düşer. (حسنات الابرار سينات المقرين)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 188; *el-Masnû'*, s. 94.

Hadis münekkitleri bu sözün Hz. Peygamber'e değil, Ebû Saîd el-Hirâz'a ait

262 Sehâvî, s. 199; Fettenî, s. 28-29; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 154.

263 Sagâni, s. 35.

264 Süyûti, *el-Leâli'l-masnû'a*, I, 19-122.

265 Şâmî, VII, 5.

266 Süyûti, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 105.

267 Sagâni, s. 37; Zerkeşî, s. 122; Sehâvî, s. 296-297; Fettenî, s. 173; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 188-189.

268 Şâmî, XI, 123.

olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁹ Şâmî de eserinde birkaç yerde bu sözün mutasavvıflara ait olduğunu söylemiştir. Mî'râc hadisesini anlattığı 3. ciltte, "uyarılar" kısmında mi'râc sırasında namazla ilgili hususlarda Hz. Mûsâ'nın Hz. Peygamber'le konuşmasına karşın, Hz. İbrahim'in bir şey söylememesini izah ederken, tasavvuf erbabının "Ebrarın yaptığı iyilikler, mukârrrebûnun hatalarıyla eş değerdir." şeklindeki sözünü zikretmiştir.²⁷⁰ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

8- Salihler anıldığında rahmet iner (عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة)" el-Esrârü'l-merfûa, s. 248; el-Masnû', s. 125.

Irâkî, *Tahrîcü'l-ihyâ'* da merfû bir hadis olmadığını, ancak Süfyân b. Uyeyne'ye ait bir söz olduğunu söylemiştir.²⁷¹ Diğer hadis münekkitleri de bu görüştedir.²⁷² Şâmî eserinde, Habeşistan muhacirlerinden bahsettiği 2. ciltte, konu ile ilgili uyarılar kısmında, Habeşistan muhacirlerinin teker teker isimlerini zikretmenin faydasına işaret ederken, Süfyân b. Uyeyne'nin "Salihler zikredildiğinde rahmet iner." sözüne yer vermiştir. Böylece Şâmî, bu sözün merfû bir hadis değil, Süfyân b. Uyeyne'nin sözü olduğunu ifade etmiş olmaktadır.²⁷³ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

9- "Tırnakların kesilmesi (فص الاظفار)" el-Esrârü'l-merfûa, s. 257; el-Masnû', s. 130.

Hadis münekkitleri, tırnak kesmenin keyfiyeti ve günü hususunda Hz. Peygamber'den herhangi bir hadis vârid olmadığını söylerken, Sehâvî bu hususta Hz. Ali'ye ya da İbn Hacer'e nispet edilen beyitlerin de bâtil olduğunu söylemiştir.²⁷⁴ Şâmî, bu konuyu Hz. Peygamber'in günlük hayatına dair detayları ele aldığı 7. ciltte, "vücut bakımı ve temizliği" başlığı altında ele almıştır. Hz. Peygamber'in genel olarak vücut kıllarının alınması ve tırnakların kesilmesi ile ilgili tavsiyelerini zikrettikten sonra "uyarılar" kısmında Nevevî'nin *Şerhu't-Tenbih'*de, Gazâlî'nin Hz. Peygamber'in tırnaklarını hangi sırayla ve nasıl kestiğini bir hadise dayandırarak anlattığını, ancak İbn Dakîku'l-İd'in, Gazâlî'nin bu açıklamalarını yetersiz, delilini de geçersiz kabul

269 Sehâvî, s. 305; Fettenî, s. 188; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 195; Aclûnî, I, 428; Şevkânî, s. 250.

270 Şâmî, III, 148. Ayrıca bk. Şâmî, XI, 481.

271 Irâkî, İbnü's-Sübki, Zebîdî, *Tahrîcü ehâdisi'l-ihyâ'* (nşr. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd), I-VII, Riyad 1987, III, 1274.

272 Sehâvî, s. 467; Fettenî, s. 193; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 248-249; Şevkânî, s. 508.

273 Şâmî, II, 396-397.

274 Sehâvî, s. 489; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 257; Aclûnî, II, 96; Şevkânî, s. 197; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 257.

ettiğini ifade etmiştir.²⁷⁵ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

10- “Hiçbir peygamber yoktur ki kendisine peygamberlik 40 yaşından sonra verilmiş olmasın. (ما من نبي نبي إلا بعد الأربعين)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 300; *el-Masnû'*, s 163.

İbnü'l-Cevzî ve diğer hadis münekkitleri uydurma olduğunu söylemişlerdir.²⁷⁶ Ali el-Kârî de bu rivayetin Kurân'ı Kerîm'deki Meryem sûresi 12. âyetle²⁷⁷ ve Yûsuf sûresi 15. âyetle²⁷⁸ çeliştiğini ifade etmiştir.²⁷⁹ Şâmî, Hz. Peygamber'in peygamberliğine dair özellikleri ele aldığı 2. ciltte, Hz. Peygamber'in bi'set tarihini ele aldığı konunun “uyarılar” kısmında bu rivayeti ele almıştır. Burada Şâmî, İbnü'l-Cevzî'nin, Hz. İsa'nın 33 yaşında iken peygamber olarak gönderilip aynı yaşta göğe yükseldiğini söyleyerek bu hadisin mevzû olduğuna hükmettiğini, dolayısıyla peygamberlik için 40 yaşın şart koşmanın geçersiz bir hüküm olduğunu ifade ettiğini beyân etmiştir.²⁸⁰ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

11- “Adil bir hükümdar zamanında dünyaya geldim (ولدت في زمن الملك العادل)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 362; *el-Masnû'*, s. 204.

Sehâvî, Zerkeşi ve diğer hadis münekkitleri, bu hadisin uydurma olduğunu söylemişlerdir.²⁸¹ Adil hükümdar ile kastedilenin Enûşirvan olduğu söylenmiştir.²⁸² Şâmî, Hz. Peygamber'in doğumundan bahsettiği 1. ciltte, Âmine'nin doğumu sırasında ortaya çıkan nuru anlatırken “uyarılar” kısmında bu hadise değinmiş ve İbn Hacer ile Zerkeşi'nin bu hadisin uydurma olduğunu açıkça beyan ettiklerini ifade etmiştir.²⁸³ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

275 Şâmî, VII, 351.

276 Zerkeşi, s. 205; Sehâvî, s. 587; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s. 174; Aclûnî, II, 194.

277 “Ey Yahyâ! Kitaba sınıksı sarıl.” dedik. Biz ona daha çocuk iken hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik. O, Allah'tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi.” Meryem, 19/12.

278 “Yûsuf'u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman biz de O'na, “Andolsun, (senin Yûsuf olduğunun) farkında değillerken onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin” diye vahyettik.” Yûsuf 12/15.

279 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 300.

280 Şâmî, II, 226.

281 Sagâni, s. 36; Zerkeşi, s. 179; Sehâvî, s. 707; Şevkânî, s. 327; Sagâni, s. 36.

282 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 362-363.

283 Şâmî, I, 345.

12- “Beni namazda seyyidimiz (efendimiz) kelimesiyle anmayın (تسديدوني في الصلاة)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 365; *el-Masnû*, s. 206.

Hadis münekkitlerinin “Aslı yoktur.” diyerek uydurma olduğunu söyledikleri bu rivayeti²⁸⁴ Şâmî, Hz. Peygamber’e salât-u selâm getirmekle ilgili hususları bir arada incelediği 12. ciltte zikretmiş ve “Beni namazda seyyidimiz kelimesiyle anmayın.” hadisinin uydurma olduğunu açık bir şekilde zikretmiştir.²⁸⁵ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

13- “Ey sarılar ve beyazlar (altın ve gümüşler), sizler benim dışındaki kimselere aitsiniz (يا صفراء يا بيضاء غري غيري)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 375.

Hadis münekkitlerine göre bu söz, Hz. Ali’nin sözüdür.²⁸⁶ Şâmî, Hz. Ali’nin faziletlerini zikrettiği 11. ciltte ona ait hikmetli sözlere örnek verirken, beytülmâl altın ve gümüşle dolduğunda Hz. Ali’nin onları dağıtmaya başladığını ve bu esnada “Ey Sarılar, ey beyazlar, sizler benim dışındaki kimselere aitsiniz.” dediğini, nihayet beytülmâl tamamen boşalana değin oradaki malları dağıttığını ifade etmiştir.²⁸⁷ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

14- “Bir ceylanın Hz. Peygamber’e selam vermesi (تسلم الغزالة)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 173; *el-Masnû*, s. 80

Delâil ve hasâis kitaplarıyla Hz. Peygamber’i methetmek için yazılan kitaplarda sıklıkla zikri geçen bu hadise için İbn Kesîr “Bu olayın aslı yoktur, Hz. Peygamber’e nispet eden yalan söylemiştir.” demiştir.²⁸⁸ Ancak İbn Hacer, bu rivayetin pek çok tarikle geldiği, bunun hadisini kuvvetini arttırdığını da söylemiştir.²⁸⁹ Gerek Makrîzî gerekse Şâmî bu hadiseyi eserlerinin Hz. Peygamber’in mu’cizeleri kısmında zikretmişlerdir. Makrîzî, hadisenin farklı bütün tariklerini bir arada zikretmiş, ancak sıhhati ile ilgili özel bir değerlendirmede bulunmamıştır.²⁹⁰ Şâmî Makrîzî’den farklı olarak, eserinin bütününde görüldüğü üzere farklı tariklerin senet ve metinlerini ayrı ayrı değil birleştirerek zikrettikten sonra, yine genel üslubuna uygun olarak sıhhati ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre ilk olarak Şâmî, Kutbuddin el-

284 Sehâvî, s. 720; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû’a*, s. 365; Aclûnî, II, 354-355.

285 Şâmî, XII, 441.

286 İbnü'l-Cevzî, *et-Tebşıra*, I-II, Beyrut 1986, I, 449; Sehâvî, s. 738; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû’a*, s. 375-376; Aclûnî, II, 383.

287 Şâmî, XI, 300.

288 Sehâvî, s. 255; Aclûnî, I, 364-365.

289 Kastallânî, II, 556; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû’a*, s. 173.

290 Makrîzî, V, 238.

Hadramî'nin *el-Hasâis* isimli eserinde hadis hafızlarının bu hadisi zayıf gördüklerini, ancak farklı tarihlerin birbirlerini destekleyerek hadisi güçlendirdiklerini söylediğini ifade etmiştir. Süyûtî'nin de bu yönde bir değerlendirme yaptığını, İbn Hacer'in ise ele aldığı Ebû Saîd rivayetiyle ilgili, senetteki Ali b. Kâdim ve hocalarının tenkit edildiklerini beyanla, "Başka tarihlerden nakledilseydi hasen olduğunu söyledim." değerlendirmesinde bulunduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak Şâmî, ceylanın Hz. Peygamber'le konuşması hadisesinin meşhur olduğunu, ancak özel olarak ceylanın selam vermesi ile ilgili senedi olan bir hadise rastlanmadığını ifade etmiştir.²⁹¹

15- "Asâya dayanmak, peygamberlerin sünnetlerindedir (التوكؤ على العصا من سنة الانبياء)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 179.

Bu hadisin, yukarıdaki mevcut senet ve metin üzere uydurma olduğu tespit edilmiştir.²⁹² Ali el-Kârî, yukarıdaki rivayetle ilgili "Gerek Hz. Musa'nın asâsıyla ilgili Kur'an âyetleri gerekse Hz. Peygamber'in hayatında asânın yeri ve önemi birlikte değerlendirildiğinde görülmektedir ki mana olarak doğru olmakla beraber senedi ve tarihleri olan bir hadis değildir" demiştir.²⁹³ Makrîzî, Hz. Peygamber'in eşyaları üst başlığı altında asâsıyla ilgili bilgi verirken, yukarıdaki sözü Hz. Peygamber'e değil, onun asâsıyla ilgili açıklama yapan İbn Abbâs'a dayandırmıştır. Şâmî de aynı şekilde bu sözü İbn Abbâs'a dayandırmış, ancak farklı olarak Hz. Peygamber'in sahip olduğu eşyalarda ilgili ana metinde değil "uyarılar" kısmında yer vermiştir.²⁹⁴ Makrîzî ise eserinde bu rivayete yer vermemiştir.

16- "Kalplere kendine iyilik yapanı sevmek, kötülük yapanı da sevmemek tabiatı verilmiştir (جبلت التلوب على حب من احسن اليها وبغض من اساء اليها)" *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 181.

İbnü'l-Cevzî, bu hadisin merfû ve mevkûf olarak nakledildiğini ancak merfû cihetiyle bâtil olduğunu söylemiştir.²⁹⁵ İbn Adî ve Beyhakî de A'meş'in sözü olarak naklolunduğunu, merfû halinin de mevkûf halinin de senedinde hadis uydurmakla itham olunan kimseler olduğunu söylemişlerdir.²⁹⁶ Makrîzî ve Şâmî, bu rivayetin baş kısmını yani "Kalpler kendine iyilik yapanı sever." sözünü kullanmışlardır. Makrîzî, ümmetin Resûlullah'ı sevmesinin gerekliliğini izah ederken, Hz. Peygamber'in

291 Şâmî, IX, 519-520.

292 Aclûnî, I, 383.

293 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 179.

294 Şâmî, VII, 367.

295 İbnü'l-Cevzî, *el-İtelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye* (nşr. Halîl el-Meys), I-II, Beyrut 1983, II, 520.

296 Zerkeşî, s. 106; Şehâvî, s. 280-281; Aclûnî, I, 395-396; Şevkânî, s. 82.

ümmetine olan ihsanını zikrettikten sonra çünkü kalpler...” diyerek bu sözü kendi görüşü olarak zikretmiştir.²⁹⁷ Şâmî ise bu rivayeti iki ayrı yerde kullanmıştır. Birincisinde Tâif seferi sonrası ganimetlerin müellefe-i kulûba verilmesini izah ederken kimseye dayandırmaksızın kendi görüşü olarak “Çünkü ...” demiş,²⁹⁸ bir de ümmetinin Hz. Peygamber’i sevmesinin gerekliliğini izah ederken bu sözü yine kendi görüşü olarak zikretmiştir.²⁹⁹

17- “*Verilecek mükâfat ve ceza, yapılan amel türünden olmalıdır* (الجزاء من جنس العمل)” *el-Esrârü’l-merfûa*, s. 182.

Sehâvî, İbn Cerîr’in *Tefsîr*’inde bu sözü İbn Abbas’a dayandırdığını söylemiştir.³⁰⁰ Ali el-Kârî de bu sözün mana olarak Nahl sûresi 126. âyetle³⁰¹ ve Şûrâ sûresi 40. âyetle³⁰² muvafık olduğunu söylemiştir.³⁰³ Hadis münekkitlerinin hadis olmadığını ortaya koydukları bu söz, Makrîzî ve Şâmî’nin eserlerinde de hadis olarak değil hukukî bir tespit olarak yer almıştır. Şâmî, Hz. Peygamber’e salâtü selâm getirmenin faziletlerini sıraladıktan sonra “uyarılar” kısmında Resûlullah’a salât edene Allah’ın salâtle yani övgü ve adını anmakla karşılık vermesini izah ederken İbn Kayyim’in şu sözüne yer vermiştir. Bu durum, şeriattaki “Verilecek cezâ ve mükâfat yapılan amel türünden olmalıdır.” yerleşik kâidesine uygundur.³⁰⁴ Makrîzî de aynı bağlamda bu sözü nakletmiş ve Peygamber’e salât edene Allah’ın on kere salât edeceği hususunu açıklarken İbn Kayyim’in adını zikretmeksizin yukarıdakine benzer bir açıklama yapmıştır.³⁰⁵

18- “*Hz. Peygamber’e salât-ü selâm getirmek, köle azat etmekten daha faziletlidir* (الصلاة على النبي افضل من عتق الرقاب)” *el-Esrârü’l-merfûa*, s. 237.

İbn Hacer, bu rivayeti Hz. Peygamber’e nispet etmenin mümkün olmadığını, uydurma olduğunu söylemiştir.³⁰⁶ Öte yandan İsfahânî, *Tergîb* isimli eserinde

297 Makrîzî, XIII, 180-181.

298 Şâmî, 409-410.

299 Şâmî, XI, 432-433.

300 Sehâvî, s. 282; Aclûnî, I, 397-398.

301 “Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.” Nahl, 16/126.

302 “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür. Ama kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükâfatı Allah’a aittir. Şüphesiz o, zalimleri sevmez.” Şûrâ 42/40.

303 Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfûa*, s. 182.

304 Şâmî, XII, 430.

305 Makrîzî, XI, 157, 167.

306 Sehâvî, s. 427; Aclûnî, II, 30; Şevkânî, s. 328.

bu sözü Hz. Ebû Bekir'e nispet etmiştir.³⁰⁷ Şâmî de salât-ü selâm bahsini işlerken “uyarılar” kısmında Hz. Peygamber'e ya da başka herhangi bir kimseye nispet etmeksizin bir açıklama sadesinde, Hz. Peygamber'e salât-ü selâm getirmenin köle azat etmekten daha faziletli olduğunu söylemiştir.³⁰⁸ Makrîzî de bu sözün Hz. Ebû Bekir'e ait olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁹

Makrîzî-Şâmî Mukayesesi

Şâmî'nin hadis münekkitleriyle uydurma olduğu ya da merfû hadis değil sahâbe ya da tâbiîn sözü olduğu hususunda ittifak ettiği hadisler Makrîzî'nin eserindekilerle karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, Makrîzî'nin bu on sekiz rivayetten yalnızca beşine hadis münekkitleriyle ittifak ederek yer verdiği, diğer rivayetleri ise eserinde hiç zikretmediği dikkatleri çekmektedir. Şâmî'nin ise uydurma olduğunu düşündüğü bütün bu rivayetleri, asıl metinde değil “uyarılar” kısmında açıklamalı olarak zikrettiği görülmektedir. Hadis tenkitçiliği açısından burada önemli bir ayrıntı dikkatleri çekmektedir. Makrîzî, hadisler hususunda Şâmî'ye göre bir nebze daha seçici olsa da şüpheli olan rivayetler ile ilgili geliştirdiği yöntem “yok sayma” şeklindedir. Tartışıp hakkında olumlu ya da olumsuz bir hükme varmaktan ziyade yok saymış, hiç zikretmemiştir. Şâmî ise kuşatıcı, kapsayıcı tavrını burada da sürdürmüş, sadece şüphe duyduğu rivayetleri tartışmakla kalmamış, uydurma olduğundan emin olduklarını da ilgili başlıklar altında zikretmiş, değerlendirmiş ve hadis münekkitlerinin de görüşlerine yer vererek açıkça uydurma olduğunu, dikkate alınmaması gerektiğini beyan etmiştir. Bu yönüyle Şâmî, bir siyer âlimi olarak, aynı zamanda bir hadisçi olan Mâkrîzî'den daha fazla dirâyetü'l-hadis ilmî ile ilgili tartışmaları eserinde zikretmiş gözükmektedir.

e) Sıhhati Hakkında Herhangi Bir Değerlendirmede Bulunmadığı Hadisler

1- “Ekmeğe değer veriniz (أكرموا الخبز)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 129.

İbnü'l-Cevzî'nin gayr-i sahih diyerek *el-Mevzû'ât*'ta zikrettiği³¹⁰ bu hadis için Sehâvî, Hâkim'in *el-Müstedrek* isimli eserinde Hz. Âişe'den naklen yer verdiğini,³¹¹

307 Ebû'l-Kâsım Kıvâmü's-Sünne İsmâil b. Muhammed et-Teymî el-İsfahânî (ö. 535/1141), *Kitâbü't-Tergîb ve't-terhîb* (nşr. Eymen b. Şâlih b. Şa'bân), I-III, Kahire 1993, II, 325; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire*, s.138; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 237.

308 Şâmî, XII, 432.

309 Makrîzî, XI, 155.

310 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, II, 290-291.

311 Hâkim, IV, 136. Ayrıca bk. İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (nşr. Es'ad Muhammed et-Tayyib), I-X, Mekke 1997, V, 1528; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XXII, 335; İbn Kayyim

bu nedenle de uydurma olduğunu söylemenin mümkün olmadığını ifade etmiştir.³¹² Şâmî eserinde, Hz. Peygamber'in ekmek yemesi ile ilgili rivayetler arasında Ümmü Harâm'dan naklen bu hadiseye yer vermiş, hadisin Ebû Sükeyne ve İbn Mes'ûd'dan farklı lafızlarla gelen varyasyonlarına da dikkat çekmiştir.³¹³

2- “Çöplükte, pislikte biten çiçekten sakının (Kötü bir nesepten gelen güzel kadından sakının) (إياكم وخضراء الدمن)” *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 155.

Dârekutnî, *Efrâd*'da tahrîc etmiş ve ele aldığı isnâd zinciri hakkında “lâ yesihhu” sığasını kullanmıştır. Hadisin farklı tarîkleri de mevcuttur.³¹⁴ Ali el-Kârî, bu hadisin gerek merfû gerekse mevkûf isnatlarıyla mevzû sayılamayacağı görüşündedir.³¹⁵ Şâmî, bu hadise eserinde yer vermemiştir. Makrîzî ise Hz. Peygamber'in fesâhatini anlatırken hiç kimsenin bilmediği kelimeleri vecîz bir şekilde kullanmasına örnek olarak, senetsiz bir şekilde, herhangi bir açıklama yapmaksızın diğer sözlerle birlikte bu rivayete yer vermiştir.³¹⁶

Makrîzî-Şâmî Mukayesesi

Yukarıdaki hadislerden ilki için Şâmî, ne hakkındaki ihtilaflara değinmiş ne de ilgili hadise, hakkında ihtilaf bulunduğu ilhâm edecek şekilde “uyarılar” ya da 9-12. ciltler arasında yer vermiştir. Ali el-Kârî'nin zikrettiği hadisler ışığında yaptığımız çalışmada tespit ettiğimiz bu hadisin, sahîh kabul edilen kaynaklarda rivayet edildiği, bu yüzden hadis hakkında “Uydurmadır.” diyen İbnü'l-Cevzî'nin eleştirildiği ve Ali el-Kârî'nin kat'î olarak mevzû sayılamayacağına kanaat getirdiği dikkatleri çekmektedir: İkinci hadis ise Makrîzî'nin eserinde yer almaktadır. Ali el-Kârî'nin birbirini destekleyen çok fazla tarikle nakledildiğini için uydurma olamayacağını söylediği bu hadis, sıhhatiyle ilgili herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın Makrîzî tarafından zikredilmiştir:

el-Cevziyye, VII, 463.

312 Sehâvî, s.144. Ayrıca bk. Zerkeşî, s. 156-157; İbnü'l-Mülakkın, *Muhtasarü İstidrâki'l-Hâfiz ez-Zehabi 'alâ Müstedreki Ebi 'Abdillâh el-Hâkim* (nşr. Sa'd b. Abdullâh Ali Hameyyid- Abdullâh Hamed el-Lahîdân), I-VII, Riyad 1990, V, 2615; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, II, 180-182; Aclûnî, I, 193-194; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, s. 161-163.

313 Şâmî, VII, 184.

314 Sehâvî, s. 221; Aclûnî, I, 319-320; Şevkânî, s. 130.

315 Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, s. 155-156.

316 Makrîzî, II, 262.

Sonuç

Dirâyetü'l-hadis ilmi yani hadislerin ve ashap ile tâbiine ait olan rivayetlerin sahih, hasen ve zayıf nevilerinden hangisine girdiği ve delil olarak kullanılıp kullanılmayacağı, merfû ya da maktû hadisler ile sonraki nesillere dair haberleri konu edinen bütün İslâmî ilim dalları için önem arz eden bir husustur. Hz. Peygamber'in hayatını farklı açılardan ele alan üç önemli ilim dalı olan hadis, fıkıh ve siyer/tarih bu hususta farklı kriterler belirlemiştir. İslâm tarihi, Hz. Peygamber'in hayatını ele alırken zaman-mekân-sosyal hayat gibi detayları tespit etmeyi gâye edindiğinden, zayıf hadislerle amel noktasında diğer iki ilim dalından daha serbest davranmaktadır. Ancak hadis diye uydurulan sözler, yani mevzû hadisler hususunda durum farklıdır. Hiçbir şart ve koşulda müsamaha gösterilmesi mümkün olmayan uydurma rivayetler mevzubahis olduğunda, tarihçilerin zayıf hadisler karşısında sergiledikleri mütesâhil tutumu değiştirdikleri gözlemlenmektedir. Gerek ilk dönem tarihçileri gerekse muahhar dönem müellifleri, hakkında mevzû olduğu şüphesi bulunan rivayetleri, sadece senet ve metinleriyle değil hadis münekkitlerinin görüşleriyle birlikte eserlerine almışlar ve okuyucuyu yanıltmamak, mevzû bir hadisi makbul gibi gösterme gibi vahim bir hataya düşmemek adına dikkatli ve titiz davranmışlardır.

Hz. Peygamber'le ilgili geçmiş literatürde yazılmış olan eserlerin tamamına ulaşmaya çalışıp, verdikleri bilgileri mezcederek ansiklopedi mahiyetinde eserler kaleme almış olan Makrizî ve Şâmî, tarihçilerin mevzû hadisler hususundaki hassasiyetini ortaya koyan olumlu birer örnektir. Mu'cize, delâil, hasâis gibi bünyesinde tartışmalı pek çok rivayeti barındıran konulara genişçe yer veren bu muahhar dönem eserlerinde, uydurma rivayetlerden ne kadar kaçınıldığı ya da bu rivayetlerin ne şekilde ele alındığı hususu, tarihçilerle ilgili bir değerlendirme yapabilmek adına önemli bir kıstastır. Tarihçi olmasının yanında aynı zamanda hadisçi olan Makrizî'nin eseriyle Şâmî'nin eseri arasında, bu hususta ayrıca bir mukayese yapmak ise son tahlilde hadisçi tarihçi ayırımını daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Mevzû hadis literatürü içerisinde Ali el-Kârî'nin *el-Esrârü'l-merfûa ve el-Masnû'* isimli eserlerinin takip edilmesi ise hadis münekkitleri arasında ihtilafı olan rivayetlerin önemli bir kısmını dışarıda bırakıp, ittifak ettikleri üzerinden hareket etme imkânı sağlamıştır.

Semseddin eş-Şâmî eserinde, güvenilir olan hadislerle hakkında şüphe olan rivayetler için farklı bölümler oluşturmuştur. Buna göre hakkında uydurma olduğuna dair şüphe bulunan rivayetleri

1. Eserinin 1-9. ciltleri arasında her bölümün sonunda ele aldığı "uyarılar" başlıklı konular altında incelemiş, bu kısımları rivayetlerin senet ve metin

tenkidi ile ilgili değerlendirmelere ayırmıştır.

2. 9-10. ciltler arasında ele aldığı mu'cize, delâil ve hasâis konularına giriş mahiyetinde yaptığı değerlendirmede, bu hususlarda zikredeceği rivayetlerin sahîh olanını olmayanından ayırmayı sağlayacak esaslı bir kriter belirlemenin mümkün olmadığını beyan etmiş, Hz. Peygamber'in asıl mu'cizesinin Kur'ân ve yaşadığı örnek hayat olduğunun altını çizmiştir. Böylece baştan, ilgili konu başlığı altında ele aldığı rivayetlerin sıhhat problemi olduğunu kabul eden Şâmî, yeri geldikçe hadis münekkitlerinin görüşlerine detaylı bir şekilde yer vermiş, konuyu tartışarak kendi görüşünü serdetmiştir.
3. 11 ve 12. ciltlerde, delâil, hasâis konularının bir devamı olarak, öncesinde ele aldığı sahîh rivayetlerle, hiç zikretmediği tartışmalı rivayetleri mezcederek Hz. Peygamber'in sosyal hayatı ile ilgili detaylı listeler oluşturmuştur. Buradaki gayesi, sahîh gayri sahîh ayırımı yapmaksızın, Hz. Peygamber'in sahip olduğu eşyalar, görevlileri, tavsiye ettiği ilaçlar vb. konularda bütün rivayetleri bir araya getirip oldukça geniş listeler oluşturmak olduğu için, ele aldığı rivayetlerle ilgili zaman zaman hadis âlimlerinin görüşlerini serdetse her zaman tafsilatlı bilgi verme ihtiyacı hissetmemiştir.

Tüm bu araştırmalar neticesinde Şâmî'nin *Sübülü'l-hüdâ* isimli eserinde, uydurma hadisleri toplayan kitaplarda yer alan rivayetlerin yer alıp almadığı değil, hangi ciltte ve hangi bağlamda yer aldığının önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ* isimli eserinde Ali el-Kârî'nin *el-Esrârü'l-merfûa* isimli eserinde ele aldığı toplam 624 rivayetten 51'ine yer vermiş, bunların yalnızca 7'si ihtilaflı rivayetlere ayırdığı kısımlar dışında yer almıştır. Bahsi geçen yedi rivayet de esasen İbnü'l-Cevzî dışında genel olarak hadis münekkitlerinin hasen ya da zayıf olduklarına hükmettikleri, uydurma olamayacağını açıkça beyan ettikleri hadislerdir. Şâmî ayrıca, bu hadisler hakkında uydurma hadis literatüründe serdedilen görüşleri bir arada zikretmiş ve sonuç olarak uydurma olmadığına kesin olarak kani olduğu için asıl metninde yer vermiştir. Geri kalan 44 rivayetten 25'i ise uydurma olduğu şüphesi olan rivayetleri ele aldığını baştan zikrettiği "uyarılar" kısmında, ayrıca mu'cize, delâil, hasâis ve listeler bölümünde zikredilmiştir. Kalan 19 rivayetten 18'i, Şâmî'nin hadis münekkitleriyle aynı görüşte olup uydurma olduğuna kanaat getirdiği ve okuyucuyu bu yönde uyardığı rivayetlerdir. Son bir rivayet ise yine hadis münekkitlerinin İbnü'l-Cevzî dışında uydurma olmadığına hükmettikleri bir hadistir. Şâmî bu hadisi makbul hadisleri ele aldığı VII. bölümde zikretmiştir. Önceki yedi hadisten farkı ise hakkında İbnü'l-Cevzî ve diğer hadis münekkitleri arasında ihtilaf olduğu halde, bundan bahsetmemiş olmasıdır. Bu nedenle "sıhhati hakkında herhangi bir değerlendirme yapmadığı hadisler şeklinde" ayrı bir başlık altında

zikredilmiştir.

Tarihçiliğinin yanında hadisçiliğiyle de öne çıkan Makrîzî ise Şâmî'nin yer verdiği 51 rivayetten yalnızca 15 tanesini zikretmiş, bunlardan 6 tanesi hakkında ise Hz. Peygamber'e ait olmadığı yönünde kesin kanaat bildirmiştir. 9 tanesini ise hakkındaki ihtilaflara dikkat çekerek, tıpkı Şâmî gibi sıhhatinden emin olmadığı rivayetleri inceleyeceğini beyan ettiği “mu'cize, delâil ve şemâil” kısmında zikretmiştir. Makrîzî'nin Şâmî'den farklı olarak sıhhatiyle ilgili tartışmalara dikkat çekmeden verdiği bir hadis bulunmaktadır. Bu hadis için Ali el-Kâri, merfû ve mevkûf isnatları çok olduğundan mevzû denilemeyeceği yönünde hüküm beyan etmiştir. Ortaya çıkan sayılar arasındaki fark esas olarak şu şekilde maddeler halinde izah edilebilir.

1. Makrîzî, Şâmî'nin hadis münekkitleriyle aynı görüşte olup uydurma olduğuna hükmettiği 18 rivayetten yalnızca 5'ine eserinde yer vermiştir. Geri kalan 13 rivayeti hiç zikretmemiştir.
2. Şâmî'nin “listeler” kısmında zikrettiği 12 rivayet ile “uyarılar” kısmında zikrettiği 4 rivayet Makrîzî'nin eserinde yer almamıştır. Çünkü Makrîzî'nin eserinde bu tür bölümler yoktur. Makrîzî, uydurma olduğunu düşündüğü rivayetleri, Şâmî gibi çeşitli başlıklar altında toplamamış, hiç zikretmeme yoluna gitmiştir.
3. Bu durumda geriye bir tek, Şâmî'nin hadis münekkitleriyle ihtilafa düştüğü hadisler ile mu'cize, delâil ve hasâis bölümü kalmaktadır. İlk başlık altında Şâmî'nin 7 hadisine karşılık Makrîzî'nin 5, mu'cizeler kısmında her ikisinin dörder rivayeti bulunmaktadır. Delâil ve hasâis kısmında Şâmî'nin 5 rivayetine karşılık Makrîzî'nin hiç rivayeti yoktur.

Bu durumda uyarılar, listeler gibi Makrîzî'de olmayan bölümler ile Şâmî'nin uydurma olduğuna dikkat çekmek üzere eserine aldığı ancak Makrîzî'nin hiç zikretmemeyi tercih ettiği rivayetler dışarıda bırakıldığında, aradaki fark yalnızca 7 olarak tespit olunmaktadır. Yani aslında bir hadisçi tarihçi olan Makrîzî ile muahhar siyer âlimlerinden Şâmî arasında, uydurma hadis literatüründe ele alınan 624 rivayete eserlerinde yer verme açısından oluşan fark 51'e karşı 15 değil, yalnızca 7'dir. Makrîzî, Şâmî'nin uydurma olma şüphesine rağmen, bu ihtimali açıkça zikrederek yer verdiği 7 hadisi eserine almamıştır. Arada bir fark vardır ama bu fark, hadisçi tarihçi hassasiyeti açısından bakıldığında çok ciddi bir fark olarak görülmemelidir. Elbette burada Makrîzî ile ilgili, tarihçiliğinin hadisçiliğinin önüne geçtiği yahut hadisçiliği noktasında eleştirildiği gibi hususlar akla gelebilir. Ancak bu durumda, tarihte hangi ilim insanının eleştiriden bigâne kalabildiğini de sormak

gerekecektir. Kapsam ve sınırları iki muahhar siyer kaynağı ve iki mevzûât kitabı ile sınırlı olan bu makale çerçevesinde elbette, siyer âlimlerinin yahut tarihçilerin, Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili ele aldıkları tüm rivayetlerin sıhhatini test etmek, buna bağlı genellemelere varmak mümkün değildir. Bunun için kapsam ve mahiyeti farklı olan başka çalışmalar yapılmalıdır. Ancak bu makale muahhar İslâm tarihçilerinin Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili hadis kaynaklarından istifade ederken, özellikle mevzûât literatürü içerisinde uydurma olup olmadığı tartışılan rivayetleri hangi sıklıkla ve ne şekilde ele aldıklarıyla ilgili önemli veriler içermektedir. Sonuç olarak özellikle muahhar tarihçilerin, hadis münekkitlerinin hadislerin sıhhati hususunda serdettikleri görüşlere önem verdikleri anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken hadislerin mevzû olanını olmayandan ayırma noktasında a'zamî gayret göstermişlerdir. Bu amaçla mevzûât kitaplarında sıhhati hakkında tartışma bulunan hadisleri incelemişler, hadis âlimleri arasındaki ihtilafı meseleleri yakından takip etmişler, bu konuda eser te'lif edecek kadar ileri gitmişlerdir. Ulaştıkları sonuçlar neticesinde okuyucunun mevzû olan hadisleri, sahîh, hasen ya da zayıf olanından ayırmalarını sağlayacak bir takım tedbirler almaya özen göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekir b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826), *el-Musannef* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî), I-XI, Beyrut 1983.

ACLÛNÎ, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ibâs*, I-II, Beyrut 1932.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (ö. 241/855), *el-Müsne'd* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 2004.

ALÎ EL-KÂRÎ, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî (ö. 1014/1605), *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a: el-Mevzû'atü'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Latif es-Sabbâğ), Beyrut 1986.

– *el-Masnû' fi ma'rifeti'l-hadisi'l-mevzû':el-Mevzû'atü's-sugrâ* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1398; *Uyduurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler* (trc. Halil İbrahim Kutlay), 5. Baskı, İstanbul 2014.

AVCI, Seyit, "Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır." Hadisi Üzerine", *Marife Dergisi*, Yıl: 4, Sayı:3, Konya 2004, s. 371-381.

AYNÎ, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855 /1451), *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Abdullâh Mahmûd Muhammed Ömer), I-XXV, Beyrut 2009.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acı), I-VII, Beyrut 1985.

– *el-Medhal ilâ Kitabi's-Sünen* (nşr. Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî), Kuveyt 1985.

– *Şu'abü'l-îmân* (nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid), I- XIII, Bombay 2008.

– *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Abdullah b. Abdüsselâm et-Türki), I-XXIV, Kahire 2011.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh, Mevsûatü'l-hadisi's-şerîf: el-kütübü's-sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.

– *et-Târihü'l-kebîr*, I-VIII, Haydarabad 1362.

CENGİZ, Osman, *Makrîzi'nin İmtâü'l-Esmâ İsimli Eseri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. Fazl (ö. 255/868), *es-Sünen*

- (nşr. Abdülğanî Mistû), I-II, Beyrut 2006.
- DIYÂRBEKRÎ**, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen (ö. 990/1582), *Târîhu'l-hamis fî ahvâli enfesi nefis*, I-II, Beyrut t.y, I, 230-233.
- EBÛ DÂVUD**, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen, Mevsûatü'l-hadisi's-Şerîf: el-kütübü's-sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- EBÛ YA'LÂ**, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), *el-Müsned* (nşr. Hüseyin Selim Esed), I-XIII, Dımaşk 1984-1986.
- *el-Mu'cem* (nşr. Hüseyin Selim Esed-Abduh Ali Kûşek), Beyrut 1989.
- FETTENÎ**, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Ali (ö. 986/1578), *Tezkiretü'l-mevzû'ât* (nşr. Emîn Demc), Beyrut t.y.
- GÜRLER**, Kadir, Zayıf Hadislerle Amel Edilip Edilmeyeceği Tartışmaları Arasında Bir Çözüm yolu:Telakki bi'l-Kabûl, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sayı. 22, Çorum 2012, s. 5-28.
- HAKÎM et-TİRMİZÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Hasen (ö. 320/932), *Nevâdirü'l-usûl fî ma'rifeti ahbâri'r-Resûl* (nşr. Mustafâ Abdülkâdir Atâ), I-II, Beyrut 1992.
- HÂKİM**, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed en-Nisâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-IV, Beyrut 1990.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, I- XIV, Medine t.y.
- HEYSEMÎ**, Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr (ö. 807/1405), *Buğyetü'r-râid fî tahkiki Mecma'î'z-zevâ'id* (nşr. Abdullah Muhammed Dervîş), I-X, Beyrut 1994.
- İRÂKÎ, İBNÛ'S-SÛBKÎ, ZEBÎDÎ**, *Tahrîcü ehâdîsi'l-ihyâ* (nşr. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd), I-VII, Riyad 1987.
- İBN ABDÛLBER**, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, (nşr. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Hamîd Abdülmevcûd), I-IV, Beyrut 2002.
- İBN ARRÂK**, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Muhammed (ö. 963/1556), *Tenzihü's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif-Abdullah Muhammed es-Siddîk), I-II, Kahire 1378.

İBN ASÂKİR, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah (ö. 571/1176), *Târihu medîneti Dimaşk* (nşr. Muhibbüddîn Ebü Saïd), I-LXXX, Beyrut 1995.

İBN EBÛ HÂTİM, Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 327/938) *İlelü'l-hadîs* (nşr. Saïd b. Abdullah el-Humeyyid-Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreyisî), I-VII, Riyad 2006.

– *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (nşr. Es'ad Muhammed et-Tayyib), I-X, Mekke 1997

İBN EBÛ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsar* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), I-VII, Beyrut 1989.

İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali (ö. 852/1449), *Telhîsü'l-habîr fi tahrîci ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-kebîr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz), I-IV, Beyrut 1998.

– *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Mahmud Fuâd Abdülbâkî), I-XIV, Dimaşk 2000.

– *el-Îsâbe fi temyîzi's-sahâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz), I-IX, Beyrut 2005.

– *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idü'l-mesânidi's-semâniye* (nşr. Sa'd b. Nâsır b. Abdullâh el-'Aziz eş-Şeserî ve ark.), I-XIX, Riyad 1998-2000.

İBN HİBBÂN, Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *el-İhsân fi takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), I-XVI, Beyrut 1988-1991.

İBN HİŞÂM, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Muhammed Ali el-Kutb-Muhammed ed-Dâli Balta), I-IV, Beyrut 2005.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî (ö. 751/1350), *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd* (nşr. Şuayb Arnaut- Abdülkâdir Arnaut), I-V, Beyrut 1981.

İBN MÂCE, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 275/888), *es-Sünen, Mevsûatü'l-hadisi's-şerîf: el-kütübü's-sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.

İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm (ö. 728/1328), *Mecmû'u'l-fetâva* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım) I-XXXVII, Riyad 1991.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali (ö. 597/1201), *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), I-III, y.y, 1983.

– *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye* (nşr. Halil el-Meys), I-II, Beyrut 1983.

İBNÜ'L-ESİR, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fi garibi'l-hadis* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), I-V, Kahire 1963.

İBNÜ'L-MÜLAKKIN, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali (ö. 804/1401), *Tezkiretü'l-muhtâc ilâ ehâdisi'l-Minhâc* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Beyrut 1994.

– *Muhtasaru İstidrâki'l-Hâfiz ez-Zehebî 'alâ Müstedreki Ebî Abdillâh el-Hâkim* (nşr. Sa'd b. Abdullâh Ali Hameyyid-Abdullâh Hamed el-Lahîdân), I-VII, Riyad 1990.

İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Kıvâmü's-Sünne İsmâil b. Muhammed et-Teymî (ö. 535/1141), *Kitâbü't-Tergîb ve't-terhib* (nşr. Eymen b. Sâlih b. Şa'bân), I-III, Kahire 1993.

KÂDÎ İYÂZ, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ (ö. 544/1149) *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* (nşr. Hüseyin Abdülhamid en-Nîl), I-II, Beyrut t.y

KANDEMİR, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler*, Ankara, 1975.

– “Mevzû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) XXIX* (Ankara 2004), s. 493-496.

KASTALLÂNÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* (nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî), I-IV, Beyrut 1991.

KUTLAY, Halil İbrahim, *el-İmâm Ali el-Kârî ve eseruhû fi ilmi'l-hadis*, Beyrut 1987.

KUZUDİŞLİ, Bekir “Hadis Tarihi Araştırmalarında Mevzû İsnad Verilerinden Yararlanma İmkânı ve Sorunları”, *EKEV Akademi Dergisi*, c. 11, sayı. 32, 2007, s. 89-104.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Şâmî, Şemseddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII (İstanbul 2010), s. 330-331.

MAKDÎSÎ, Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir (ö. 507/1113), *Tezkiretü'l-Mevzû'ât* (nşr. Muhammed Emîn el-Hancı), Kahire 1323.

MAKRÎZÎ, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), *İmtâ'u'l-esmâ bimâ li'r-Resûl mine'l-ebnâ'i ve'l-ahvâl ve'l-hafede*

- ve'l-Metâ' (nşr. Muhammed Abdühamîd en-Nümeysi), I-XV, Beyrut 1999.
- MÜBÂREKFÜRÎ**, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm (1865-1935), *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî* (nşr. Muhammed Abdülmühsin el-Kutbî, I-X, Kahire 1935.
- MÜNÂVÎ**, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sagîr* (nşr. Hamdi ed-Demirdâş Muhammed), I-XIII, Mekke 1998.
- MÜSLİM**, Ebü'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi'u's-sahih, Mevsûatü'l-hadîsi's-şerîf: el-kütübü's-sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- NESÂÎ**, Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen, Mevsûatü'l-hadîsi's-şerîf: el-kütübü's-sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- NEVEVÎ**, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri (ö. 676/1277), *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât* (nşr. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-II, Beyrut 2005.
- ÖZÇELİK**, Harun, Mevzû Hadisleri Tespitte Metod Farklılıkları, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 22, Erzurum 2004, s. 193-230.
- POLAT**, Selahaddin, Cerh ve Ta'dîlin Tenkidi, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, Kayseri 1985.
- SAGÂNÎ**, Ebü'l-Fezâil Radiyyüddîn Hasen b. Muhammed (ö. 650/1252), *el-Mevzû'ât* (nşr. Necm Abdurrahman Halef), Dîmaşk 1985.
- SANCAKLI**, Saffet, Günümüzde Zayıf ve Mevzû Hadislerin Sahih Hadislerle Karıştırılma Problemi, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 37, sayı.1, Ankara 2001, s. 39-60.
- SEHÂVÎ**, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 902/1497), *el-Makâsîdü'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine* (nşr. Muhammed Osman el-Huşî) Beyrut 1985.
- SOFUOĞLU**, M. Cemal, Zayıf ve Mevzû Hadisler Açısından Tirmizî'nin Sünen'i Üzerine Bir İnceleme, *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı. 6, İzmir 1989, s. 43-87.
- SÜHEYLÎ**, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâlekî (ö. 581/1185), *er-Ravdü'l-ünûf* (nşr. Mecdî b. Mansûr b. Seyyîd eş-Şûrâ), I-IV, Beyrut ty.

SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ahbâri (ehâdisi)'l-mevzûa* (nşr. Ebû Abdurrahman b. Uveyza), I-II, Beyrut 1996.

– *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-ehâdisi'l-müştehire* (nşr. Muhammed Latîf es-Sabbâğ), Riyad 1983.

– *el-Hasâisü'l-kübrâ, I-II, Beyrut 1985.*

– *el-Hâvi li'l-fetâvâ* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), I-II, Kahire 1959.

ŞAHYAR, Ayşe Esra, *Kütüb-i Sitteden Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti (Metodolojik Anlam ve Yorum)*, İstanbul 2011.

ŞÂMÎ, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî (ö. 942/1535), *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd* (nşr. Âdil Ahmed-Ali Muhammed), I-XIV, Beyrut 1993.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali (ö. 1250/1834), *el-Fevâ'idü'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a* (nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Yemânî), Kahire 1960.

ŞİYÂL, Cemâleddin, Müellefâtü'l-Makrizî, *Dirâsât ani'l-Makrizî* içinde, Kahire 1971, s. 23-37.

TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleyman b. Ahmed (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi), I-XXV, Beyrut 1984.

– *el-Mu'cemü'l-evsat* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), I-XI, Riyad 1995.

– *el-Mu'cemü's-sağîr, I-II, Beyrut 1983.*

TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme (ö. 321/933), *Müşkilü'l-âsâr* (nşr. Şuayb el-Arnaût), I-XVI, Beyrut 1994.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh, Mevsûatü'l-hadîsi's-şerîf: el-kütübü's-sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.

UKAYLÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr (ö. 322/934), *ed-Du'afâü'l-kebîr* (nşr. Abdülmü'ti Emin Kal'acî), I-IV, Beyrut 1984.

ULUDAĞ, Süleyman, "Abdal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I (İstanbul 1988), s. 59-61.

YURDAGÜR, Metin, "Fetret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XII, İstanbul 1995, s. 475-480.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1348), *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzû'ât* (nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm), Riyad 1998.

– *Mizânü'l-i'tidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvi), I-IV, Beyrut 1963.

ZERKEŞÎ, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır (ö. 794/1392), *et-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1986.

ZÛRKÂNÎ, Muhammed b. Abdilbâkî b. Yusuf (ö. 1122/1710), *Şerhü'z-Zürkânî 'ale'l-Mevâhibi'l-ledüniyye bi'l-menhi'l-Muhammediyye li'l-Kastallânî* (nşr. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî), I-XII, Beyrut 1996.